

МИЛЧО КАСЪРОВ

ПРЕДЦИТЕ

ПРЕДЦИТЕ

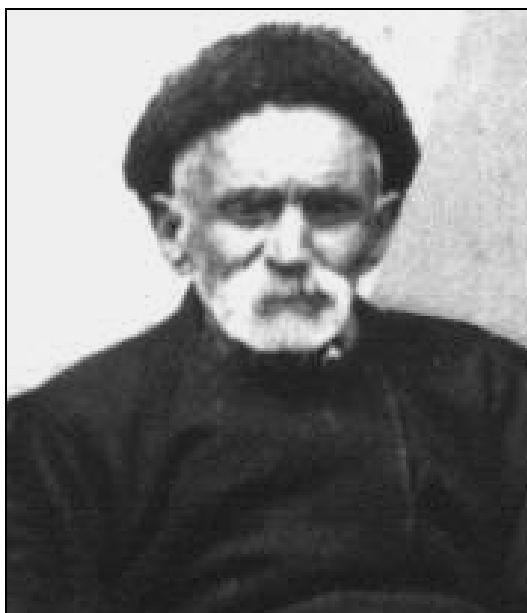
**ПОСВЕЩАВАМ НА ДЕДИТЕ МИ – ПОБОРНИЦИ,
УЧАСТНИЦИ В ПРЕОБРАЖЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ (1903 г.)
ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ НА ИЗТОЧНА ТРАКИЯ ОТ ТУРСКО РОБСТВО :**

**СТОЯН СТОЕВ КАСЪРОВ,
НИКОЛА СТОЯНОВ КАСЪРОВ
И ВЪЛЧО НИКОЛОВ КАТЕРКОВ**

Благодаря на всички мои роднини,
които ми разказаха голяма част
от тези интересни истории.

ДЯДО ВЪЛЧО

Родът ни откъм майката на баща ми практически води началото си от пралядо ми Вълчо Николов Катерков (1846-1949) и от жена му, прабаба ми Мария Купенова (1862-1917). Знаем, че бащата на дядо Вълчо се е казвал Никола, а майка му по всяка вероятност Райка. Рождениите им години не са ни известни, но са около 1820-1830 г. Знаем също, че са починали около 1860 г. един след друг твърде млади и малкият Вълчо още седем-осем годишен останал кръгъл сирак. Имал е брат Драган, чийто син Русин живял в Бродилово и по едно време е бил секретар-бирник в общината.

ВЪЛЧО НИКОЛОВ КАТЕРКОВ - 1938 г. (на 92 г.)

За прабаба Мария знаем, че баща ѝ се е казвал Купен, а майка ѝ - Манда. Техните рождени и смъртни дати също не са ни известни, но се предполага, че са съответно около 1820 и 1890 г. Били са пет сестри - най-голямата - Хрусина, после Мария (нашата прабаба), Ирина, Дойка и Плума. Последната била омъжена и живяла в с. Бродилово и за нея имаме сведения, но за другите сестри - засега твърде оскъдни.

(Така например Хрусуна се омъжила първа и при бежанството им през 1913 г. с мъжа си се установили да живеят чак в с.Подвис - по южните склонове на Стара планина. Някои от дъщерите ѝ се преселили в Обзор и там баща ми се срещал често с братовчедките си Тинка, Райна, Дора и Донка Зидарови, когато служил като моряк през 1941-42 г. Наследниците им днес живеят във Варна. Връзките ни с тях засега са прекъснати, но правя упорити опити да ги възстановя.)

Нашата прабаба Мария била много красива жена. Когато живеели в Паспалово, всички мъже я заглеждали скришом. Турците от военния гарнизон в селото обаче били по-сербез, седели и пиели в кафенето на пралядо ми Стоян Касъров, което било срещу къщата на дядо Вълчо, и когато минавала край тях с кобилица и харкоми (менци) за вода, ѝ подвиквали уж тихичко: “Ах, машалла!”

А тя не си поплювала, била сербез жена - един ден ѝ додяло, пуснала харкомите на земята, грабнала кобилицата и като ги погнала, съборила им чашите от масата. Българите гледали уплашено - дядо Вълчо и той седял на една съседна маса и като видял каква я върши жена му, цял изтръпнал - турците можели да я убият, но те явно този път са били на кеф и нищо не ѝ сторили, само гледали отстрани и се смеели. Красотата ѝ я спасила. (Синът ѝ, вуйчо Анастас, казал след години на брат си Купен: “Само твоята дъщеря Мария мяза на майка” - става дума за леля Мария, която бе омъжена и живееше в София. За жалост почина през 2004 г.).

После, явно уплашена от дързостта си, прабаба ми Мария се скрила при майка си и два дни се крила там. Сърдита била и на дядо Вълчо, че не я защитил пред хората. Ама как да я защити - с турците серт сурат (грубо отношение) бива ли? Уж седят и пият с тебе на една маса, ала засегнеш ли ги, стават зли като стършели!

Наскоро в едно недалечно село Кайряк (днес Крушевец) се била случила една такава история, завършила трагично. И песен излязла за тази случка - наскоро ми я каза чичо ми Васко, а чинка дори припя мелодията. Ето и текста на песента, която най-добре отразява настроенията на хората и отношенията между турци и българи по онова време в този край:

БЪРЗА ХОРОТО ВОДЕШЕ

Бърза хорото водеше със девет пръчки (наниза) елтънъе,
 със девет пръчки елтънъе, а десетата - синчана (синци).
 Турците халка седяха, каймакли кафе пияха,
 с наргиле тутунъ пушеха, един се на друг питаха:
 “Чия е, холан, чия е? Чия е тъва дъщеря, дето хми води хорото,
 дето го на два раздяля, дето го на два раздяля - на моми и на ергене?”
 Тъва е, холан, тъва е, тъва е Бърза хубава,
 тъва е Бърза хубава - Радева сестра по-малка.
 Радето бяло кайрячко (от с. Кайряк), дет' свири Раде и пяе,
 и пяе Раде и плеше (щрака с пръсти) по сватби и по главещи (годежи).
 Турците си продумаха: “Да подем, холан, да подем,
 да подем да го викнеме на нашта сватба голяма.
 Да ни Радето посвири, попаяе Раде и поплеше.”
 Радето дума майка си: “Мале ле, стара мале ле,
 да кажеш, мале, на Бърза да не се много премяня.
 Стига да носи елтънъе, стига хорото да води.
 Че ме, мале ле, викнаха, викнаха и калесаха на труцка сватба да пода,
 на труцка сватба юручка (юруци - турци или потурчени българи - овчари-скитници).
 Да пода да хми посвира, попая и да поплешя.
 Ма я хми мале отказах - на турци глава не скланям.
 Майка Радето думаше: “Не може, сине, ше подеш!
 С турците шегата не бива - турците хеле (номера) не знаят.
 Шегата хми е нъстъна (наистина), думата хми е нишанът (белег).

Радето майка послуша, и на майка си продума:
 щом искаш, мале, ще пода, на трупца сватба юручка.
 Заколи църна кокошка, разточи тенка баница.
 И стана Раде, отиде на турска сватба голяма.
 Свирило Радето и пяло една ми цяла неделя.
 Ала го вино надвило, надвило и навалило.
 Къкто Радето пяло е, ми как се Раде обърка.
 Ми как се Раде обърка, та викна Раде и запя:
 “Нема да живеам да видя еднъж Московът да дойде,
 еднъж Московът да дойде, Московът и Енгилизинът.
 Да стане бяло Българско - български закон да има,
 български съдия да съди, да съди и да отсъжда.
 Та барем да се нагледам, нагледам, още навзимам:
 хубави бяли ханъмки, Амин пашови унуки.
 Амин пашови унуки и на ходжови дъщери...”
 Уде го чуха турците, тие Радето думаха:
 “Раде ле, бяло кайрячко, стига ни свери и плеса!
 Стани, Раде ле, поди си - ти ни със думи наяде.
 Със думи, Раде, наяде, наяде, още и напи.
 И утре къдя ще ореш да дойдем да ти платиме...”
 “Утре ще ора и сая, ще сая бяла пшеница.
 Ше сая бяла пшеница там долу на ленищата” (където сеят лен).
 Турците там осъмнаха и си Радето фатиха,
 за бяли го буки вързаха и на Радето думаха:
 “Тва ти са, Раде, тва ти са, хубави бяли ханъмки,
 Амин пашови унуки и ходжовите дъщери.
 Гледай ги Раде, люби ги.” И му главъта земаха...

Изненадващото за мен в тази песен най-вече е споменаването на “Енгилизина”, сиреч, на англичаните. Досега все са ни учили, че сме се осланяли само на “Дядо Иван”, а ето, че не било точно така. (Джон, мъжът на сестра ми, ще има основание да се гордее).

Когато комшийката на прабаба ни Мария, поповата щерка Руса (жената на прадядо ни Стоян Касъров), се похвалила, че си осиновили момченце (дядо ни Никола, бащата на баща ми), потърсила дойка да го кърми, че било само на четиридесет дни. Няколко месеца по-късно (през 1888 г.) прабаба ни Мария родила дъщеря си Райка и се съгласила да кърми и малкия Никола. Това може да обясни търпеливото отношение на Никола към Райка, когато години по-късно заболяла психически и живяла известно време в дома му. Така че дядо Никола и втората дъщеря на прабаба ни Мария - Милка, за която през 1919 г. се оженил дядо Никола, може да се каже, че се “млечни” брат и сестра. Всъщност такова родство официално няма, но в знак на благодарност кърменото дете цял живот почитало “млечната” си майка, както и нейните деца.

Дядо Вълчо бил светъл човек – русокос, синеок, хубавец и много як. Понеже замахвал да хвърли кривака да върне овцете с лявата си ръка, а и много неща вършел с нея, парамонят (прякорът) му бил Лявото (Вълчо Лявото).

Неговото левичарство обаче не е било вродено а е придобито впоследствие. Като войник го взели трудовак в турската армия (тогава, както и сега, Паспалово било под турско владение) - правели шосето за Лозенград. Турците обичали пехливанлъка и често след работа правели турнири по борба. Вълчо участвал в тях с успех - бил як и жилив и знаел много чалъми (хватки).

Веднъж обаче един турчин, още в началото на борбата, когато Вълчо протегнал ръка да се здрависат, както е обичаят, вместо да отвърне на поздрава му, рязко го дръпнал за ръката и я измъкнал от раменната му става. Била е ужасна болка (и на мен ми е изскачала ставата на рамото).

Колко време е ходел така с измъкната раменна става, не е известно, но понеже не можел да работи, началниците му в казармата го завели на чакръкчия (оправяч на изкълчени и счупени кости) не заради друго, а защото не можел да копае, а на тях им трябвали работници.

Чакръкчията поръчал да дойдат с Вълчо и няколко яки момчета да помагат.

Взел чакръкчията една гайда и я пъхнал под мишницата на Вълчо. Завързал му здраво ръката до тялото с пояса и наредил на яките момци да надуват гайдата. Тя се изпълнила и започнала да изтласква раменната кост навън. Момчетата здраво надували, редувайки се, Вълчо викал от болки и в един момент всички чули: “Пук!” Нещо изпукало в рамото и ставата си влязла на мястото.

От този ден нататък дядо Вълчо щадял дясната си ръка и много не я назорвал, така че това правело впечатление на околните и му изкарвали прякора Лявото. Дори трудно си закопчава копчетата на дрехите, та използвал – катерки (ударението е на “е”), което означава примитивна закопчалка за върхна дреха, изместена по-късно от вносното изобретение - копчето. Катерката представлява все едно, представете си, две миниатюрни дървени или костни ръчички със свити пръсти, които се захващат една за друга. Така се закопчавала дрехата.

Ето защо добил и втори прякор - Катерката, превърнал се по-късно във фамилно име – Вълчо Катерков. (Днес тази фамилия носи единственият му наследник откъм най-малкия му син Никола, който единствен е създал син - Георги Катерков, който от своя страна има двама сина, че и внук, така че фамилията ще се разраства).

Тъй като от малък останал, както отбелязах, кръгъл сирак, Вълчо си вадел хляба, като работел всякаква работа на чужди хора, но най-често - овчарлък - отначало бил чирак, после калфа и т.н.. Поради това че все ходел с овцете по гората (а може би и заради болната си ръка) се оженил твърде късно за тогавашните обичаи - някъде към трийсет и две годишен, а жена му Мария била 14 години по-млада.

Дядо Вълчо не бил много едър мъж, но се славел с голяма сила. Внучката му леля Мара разправя днес, как веднъж им умрял биволът и синовете му и комшиите цял ден се чудели как да го измъкнат от дама (обора). Като се върнал от овцете, Вълчо ядосан навил опашката на умрялото добиче около ръката си и сам го измъкнал от обора. Оттогава взели да му викат и Змейко, защото имал змейска (нечовешка) сила. Този прякор обаче не се задържал дълго.

Когато комитите на войводата Кондолов взели да организират “смъртна дружина” в с.Паспалово, дядо Вълчо бил един от първите, които били включени в нея (както ми стана известно тези дни от бившия кмет на с. Звездец - Цвятко, не съвсем доброволно, а кажи речи като мобилизация). Дядо е бил цял ден по овцете и едва ли е имал много време да се занимава с комитлък. Тогава е бил на 55 години. Сред комитите е бил известен като Вълчо Кехая (кехая значи овчар с много овце, а дядо ги имал близо хиляда). Когато ядрото на четата на Георги Кондолов на пети срещу шести август 1903 г. атакува казармите на турския гарнизон в Паспалово, той, заедно с други четници от Паспаловската смъртна дружина, обграждат селото, за да не могат турците да се измъкнат и да потърсят помощ.

Двайсетина дни след въстанието, след като станало ясно, че няма да получат помощ нито от България, нито от Русия, и когато се чуло, че турците изпращат редовна войска към размирните райони, дядо Вълчо скрил стадото в гората и успял да го преведе в Българско. С него тръгнала и баба Мария с цялата им челяд от 2 момчета и 3 момичета - по реда на раждането: Анастас (1880-1976), Райка (1888-1936), Милка (1894-1979) - (майката на баща ми), Ирина (1899-1935) и Купен (1901-1979). (Между Анастас и Райка са имали едно момче Никола и дъщеря Манда, а май че и още едно дете Тодор, които са починали още като кърмачета.) Най-малкият им син - Никола още не бил роден.

Всички били хубави, красиви деца, особено момичетата. Райка била около 16 годишна, хубава като майка си, а баба ми Милка (на която съм кръстен) - около деветгодишна, но и тя се очертавала да стане хубавица. В бежанството си дядо Вълчо стигнал със семейството си и с овцете чак до Бургас.

Бил продал шилета, преди да тръгнат за българските земи и имал достатъчно турски пари (банкноти и жълтици), но им свършило брашното и нямали хляб. А само с мляко не се живее.

Тръгнал той из бургаските села да търси брашно, но селяните му искали български левове (“Ние тези турски пари не ги знаем колко струват.”) Наложило се да обмени част от жълтиците при сарафите и магазинерите в Бургас почти на безценица. Известно време, докато го чакали да се върне, живели в един хан. Децата били гладни и затова Райка и Милка, заедно с една по-големичка от тях приятелка, се съгласили да идат до Созопол да оберат лозето на двама братя гърци от Бургас, които ги взели с файтон.

Приятелката на сестрите знаела малко гръцки. По пътя двамата братя си приказвали, като идат на лозето, да завлекат двете по-големи моми някъде и да ги насилят. Щом слезли от файтона, приятелката им ги задърпала настрана и им казала какво чула. Тогава избягали в едно съседно лозе, където имало българи-гроздоберачи и се спасили. Вечерта се оплакали на родителите си, а те - на местните власти. В града имало бежански комитет, съставен главно от комити. Те довели под стража двамата братя и запитали момите, тези ли бяха. Те потвърдили, ама рекли, че нищо не им били сторили.

Завело се дело. Закарали момите на доктор, той потвърдил, че не са докосвани от мъж. Дали са подкупили съдията или не, но двамата братя били оправдани и излезли доволни, като се подигравали на комитите, които били наобиколили входа на съда (“Осъдихте ли ни, а? Ще ни осъдите, ама друг път!”) Тогава един от комитите, който бил с много буен нрав (май че се казвал Серафим), разгневен извикал: “Ние тези нещастни българи ги съпровождаме чак от границата, за да ги спасим от турците, а тук гърците ще се гаврят с тях! От българския съд се отървахте, ама от комитския куршум - не!” Извадил си револвера и ги застрелял. Застрелял братята пред очите на всички! Издъхнали на място...

Така хубостта на момите отнела две жертви. Доколко е било справедливо е въпрос не на правосъдие, а на морал. Защото намерението за престъпление е също престъпление!...

Минало време, нещата след провала на въстанието се поуспокоили. На 26 март 1904 г. между България и Турция било подписано Турско-Българско съглашение за амнистия, завръщане на бежанците и възстановяване на собствеността им с изключение на комитите и участниците в смъртните дружини. Дядо Вълчо отначало се опасявал да се върне, но скоро научил от сигурни хора, че неколцина от “смъртниците” се били завърнали в Паспалово и турците не ги закачали. Върнал се и той. Част от къщите били изгорени, но тяхната останала незасегната. Заживели отново постарому в родните си земи, но все нещо тревожело душите им - били под турско управление и не се знаело кога щяла да се стовари над главите им яростта на турския ятаган.

През Балканската война българската армия завзела цяла Източна Тракия и стигнала чак до Чаталджа (кажи-речи пред портите на Цариград), където обаче претърпяла провал. На 13 май 1913 г., в резултат на подписания в Лондон мирен договор между Турция и победителите - балканските съюзници, земите на запад от линията гр. Мидия на Черно море и гр. Енос на Бяло море ставали български. Нямала край радостта на българите по тези земи. За пръв път от 500 години не били вече поданици на Турция! Радвали се и паспаловчани.

Кратка била радостта им. На 29 юни 1913 г. започнала Междусъюзническата война. Доскорошните съюзници на България - Гърция, Сърбия и Румъния я нападнали от всички страни, както гладни кучета - паднал кон. От това се възползвала и старата хиена Турция и в началото на юли 1913 г. нарушила границата Мидия-Енос и окупира отново цяла Източна Тракия (без Малкотърновско, Царевско и Свиленградско). Започнало планирано и целенасочено обезбългаряване и ограбване на тези земи.

Това станало през ранната есен на 1913 година. Макар да знаели, че съгласно Цариградския мирен договор (29 септември 1913 г.) българите трябва да си останат по родните земи, турците нарушили грубо клаузите му, изчакали селяните да приберат реколтата в хамбарите и виното в бъчвите и едва тогава ги изгонили. Не им дали да вземат със себе си нищо, освен дребна покъщнина.

Дядо Вълчо изпреварил отново събитията и успял да укрие овцете си край границата и за втори път я преминал със стадото, причаквайки в Българско семейството си, което тръгнало по-късно с кервана. Изоставили голяма къща, пълна с покъщнина и хамбари със зърно. Преди да

тръгне, някакъв грък го кандърдисвал да купи 500 от овцете му, но той рекъл: “Я стадото си не деля.” След напускането на Паспалово гърците ограбили изоставените български къщи и добитък.

Баба Мария и дядо Вълчо по това време вече имали шест деца – родил се бил най-малкият, Никола (1906-1974), когото кръстил на баща си. Междувременно обаче (около 1910 г.) омъжил най-голямата си дъщеря Райка (по-късно я наричали Райна, но в кръщелното е записана Райка) за най-личния ерген в Паспалово - Костадин Диков (1890-1935) - хубав, кадърен и начетен мъж, който имал с леля Райка голяма любов. Нея я гласели за друг, но тя избягала и пристанала на Костадин. (Тяхната история ще опиша по-нататък, защото е доста интересна).

Този път дядо Вълчо в бежанството си стигнал до Созопол. Щяло му се да си направи егрек (кошара) близо до морето, та вместо да купува каменна сол за овцете (овцете и козите се нуждаят от готварска сол и я лижат от големи буци, доставяни от солни мини, но струвала скъпо), възнамерявал да ги пои направо със солена вода от морето. Направил си егрека на самия морски бряг, северно от Каваците, където имало и други кошари. (Веднъж баба Милка, като минавахме с колата по пътя - тогава шосето минаваше по този обходен днес път - ми показва мястото.)

В Созопол прекарвали известно време в непрестанни препирни с местния горски надзирател, който следял козите да не гризат младите фиданки и все искал да глобява дядо, но причината май била тази, че харесвал дъщеря му Милка, а дядо Вълчо не му я давал.

По същото време вуйчо Анастас, най-големият му син, се сприятелил с един от бившите комити на въстанието Георги Янчев, напет и личен ерген. Георги един ден му доверил, че си е харесал една мома и молел Анастас да му помогне да я откраднат. Отишли те да дебнат край морето в едно малко заливче, където дъщерите на овчарите ходели да перат цедилките за сиренето и Георги изведнъж прошепнал: “Най тъва е!” (Ето, тази е!). По стръмната пътечка към заливчето вървяла красива мома, носейки цедилките на кобилица. “Ми т’ва е сестра ми Милка!” - възкликнал вуйчо Анастас. “Мълчи, не думай!” - изненадал се Георги. Така се възгещисали (отказали се) да крадат баба.

Не стоял дълго дядо Вълчо в Созопол, макар че ако беше останал, днес щяхме да имаме имот на брега на морето - на най-хубавото място, северно от Каваците. Десетина години, след като баба Милка ми го показва, един ден, като минавах оттам, слязох от колата и отидох да го разгледам. Най-хубавото кътче в района - големи базалтови скали стърчат като перки на допотопно животно от водата; тихо, закътано заливче, дълго като фиорд, с дълбока, кристално-синя вода - дебела плодородна почва над него с лек наклон на юг... Имал е вкус към красивото дядо Вълчо – мястото наистина е чудесно. Днес разни мутри си построиха там кичозни замъци.

Та, като постоял месец-два дядо Вълчо в Созопол, горският, за да му отмъсти, че не му дава дъщеря си за жена, взел, че му съставил един акт за голяма глоба, задето уж козите му били огризали кората на младите фиданки и изяли вършините им. Сякаш само той имал кози! И тъй като и тук пасищата били малко и не стигали за всички овчари, прадядо ни, без да плати глобата, подкарал една вечер стадото и цялата си челяд на югозапад. Така стигнал до с. Гьоктепе (днес Звездец). Установил се там и понеже вече било късна есен, нямал време да си направи здрав егрек, а само подпрял колове един о друг, нахвърлил отгоре листници (сечени дъбови клони с листата) и направил навеси за овцете за зимата. Случила се обаче тежка зима. Като завалял един сняг, два метра! Не издържал временният навес на тежестта на снега и се срутил върху овцете. Затрупал и задушил към 500 брера. Когато снегът се стопил, всички отишли да видят какво е станало: била грозна гледка. И за да не стане всичко зян, и за да могат да изкарат някой лев да попълнят стадото, взели да скубят вълната от мъртвите овце и да я продават на прекупвачи. Трагедия!

Някъде към 1915 г. дядо Вълчо дошъл за известно време със семейството си и с овцете в с. Бродилово и отседнал в една стара къща до църквата, срещу дъщеря си Райка. Тогава оглавил (сгодил) дъщеря си Милка за Никола Касъров, с когото, както отбелязах, живели един срещу друг в с. Паспалово. След бягството през 1913 г. Никола се бил заселил с родителите си в съседното с. Кости. Определили сватбата за следващата година. По-малката му дъщеря Ирина, вече към шестнайсетгодишна, светлокоса и синеока хубавица, си харесала един момък от Бродилово - Георги Гърчанов, но до сватба не се стигнало - малка била още. (“Хъ де, нема ся да се главим още дядца къту циганьету!” - сигурно е рекъл дядо Вълчо и Ирина го послушала).

На другата година обаче Никола го взели войник и дядо Вълчо се върнал пак в Звездец, защото и тук местата за паша на овцете не достигали, а и горските пак го подгонили да го глобяват. Баба Милка и тя се върнала с него (както и леля Ирина). Баба ми Милка и дядо ми Никола се оженили четири години след годежа.

През 1917 г. съпругата на дядо Вълчо, прабаба ни Мария, починала от бронхопневмония. Доста след смъртта ѝ той, вече над 70 годишен, се оженил повторно за баба Мара (1866-1956), но от нея деца нямал.

Дядо Вълчо и умут (намерение) нямал да се жени, но го оженил най-големият му син вуйчо Анастас. Той имал приятел от с.Стоилово, който един ден му рекъл: “Дай да намерим някой дядо на майка ми, че остана пак сама - нали знаеш, че татко ми турците го заклаха, задето беше комита, сетне мама се взе с един серсемин от с. Драчево, ама тя го остави, че много я бяхтеше. Наиди някой дядо от Звездец да ги оженим!” “Ми татко ми!” - рекъл вуйчо.

Дядо Вълчо отначало се поопънал, ама скоро кандисал. В интерес на истината, днес всички са единодушни, че баба Мара много се грижела за него. Децата вече били женени и не искали гледане, а дядо вече бил над седемдесет!

Леля Мара, по-малката дъщеря на вуйчо Анастас, онзи ден, когато бях дошъл в Звездец за честването на стогодишнината от Преображенското въстание на Петрова нива, ми разказа много неща, между тях и това, че дядо Вълчо веднъж заболял от голям абсцес на бута. Подул му се задника като футболна топка, инфекцията прозирала отдолу синьо-жълта, но не се пукала. Баба Мара неотлъчно била до него и му прислужвала.

ДЯДО ВЪЛЧО С ДЪЩЕРЯ СИ МИЛКА (ВЛЯВО) И БАБА МАРА (снимка 1938 г.)

Някой им казал, че в Малко Търново един човек имал алмаджици (някакви тайнствени малки животинки, големи колкото нокът, сивички на цвят, плоски, които живеели по двойки - мъжко и женско). Тези, май че неизвестни днес същества, имали чудната способност, поставени върху абсцес да намерят най-тънкото място и после за няколко часа да пробият кожата и да стигнат до гнойната колекция. Хубаво, ама този човек от Малко Търново не ги давал, защото били много ценни, та се наложило да му дадат една златна лира залог, че ще му ги върнат. Донесли алмаджиците в къщи, сложили ги върху подутия бут на дядо Вълчо, те бавно ползали като охлювчета и спрели на едно място. След няколко часа абсцесът се пробил и всичко изтекло. След

разкошния пир двете животинки били върнати на собственика им в Търново, който върнал златната лира, оставена в залог.

Още дълго време баба Мара се грижела за дядо Вълчо, докато той стане на крака и тръгне пак подир овцете. Вуйчо Анастас бил толкова доволен от мащехата си, че решил да кръсти втората си дъщеря на нейно име, но тъкмо преди по път да я запише, баба ми Милка се обадила, попе, пиши я Манда (на майката на майка им Мария). Въпреки това и до ден днешен всички я наричаме леля Мара. Прекарала преди година лек инфаркт, тя едва крета с бастунчето си, но въпреки това отидохме отсреща до старата ѝ бащина къща да ми покаже семейните албуми с фотографии и да ѝ направя няколко снимки.

Според надписа върху камъка на гроба на дядо Вълчо в Звездец, той е роден през 1846 г. и починал на 6 август 1949 г. (на другия ден, след като се родила сестра ми Златинка), т.е. живял е 103 години. Кака Ленче и леля Миче казват, че през последните години взели да му растат отново зъби - имал един или два нови резци отпред. Този феномен е описван в медицината при столетници - според науката човешкият организъм е пригоден да живее до 120 години, но малцина го доживяват, главно заради болести. Той е най-дълголетният ни пралядо. След него е първородният му син - вуйчо Анастас, починал на 96 години.

[Тук е мястото да отбележа, че последните години на баба Мара след смъртта на дядо Вълчо през 1949 г. са били твърде тежки за старата жена. Снаха ѝ Злата, съпруга на вуйчо Купен, доста боледувала, та не можела да гледа и баба Мара. Жената на вуйчо Анастас - Марула умряла една година преди дядо Вълчо - през 1948. Леля Манда била бременна и после пък гледала малко дете. Ето защо баба Мара била оставена да се грижи сама за себе си.

Веднъж дошли две нейни племеннички от с. Стоилово да я видят. Заварили я да яде от една торбичка брашно. "Защо мари, лельо, така ядеш брашно?" "Ми нема кой да ми стори ляп (хляб)." Взели я тогава със себе си в Стоилово, но там след 15 дни починала. Оставила по един златен наполеон на двете си племеннички за спомен, но и те си ги били заслужили.]

Дядо Вълчо сред семейството си: вляво дъщеря му Милка (майка на баща ми), тя държи за раменете Еленка (малката дъщеря на сина му Купен); вляво от тях е майката на Еленка - леля Злата, от другата страна на пралядо ни е втората му жена баба Мара, до него е седнал най-малкият му син Никола, над него е жена му Мария, следва дъщерята на вуйчо Анастас Мара, до нея е майка ѝ леля Марула, а долу клекнала е по-голямата дъщеря на сина му Купен – Мария.

(снимка - 1938 г.)

Но да се върнем пак трийсетина години назад. Върнал се дядо Вълчо отново в Звездец. Тримата му сина също се установили окончателно там.

Някъде към 1920 г. дъщеря му Ирина се омъжила за онзи момък от Бродилово - Георги Гърчанов (1898-1977), оправен и кадърен мъж. Първото им дете обаче - Кирил - починало още малко - около 1-2 годишно. После им се родили още три деца - Плумка (1924), Мария (1926-1999) и Костадин (1928-1988).

ИРИНА ВЪЛЧЕВА ГЪРЧАНОВА (1899 – 1934 г.)

От общината в Бродилово му дали една стара гръцка къща и заживели криво-ляво, но когато през 1928 г. започнали да оземляват хората, него не го оземлили, защото нямал изискваната от закона възраст от трийсет години - не му достигало по-малко от година. Ядосан, дядо Гърчан стегнал багажа, натоварил го на биволската си кола и се преместили да живеят в Звездец.

През 1935 г., вече в Звездец, леля Ирина родила четвърто дете - Васил, кръстен, по подобие на чичо Васко на дядо Вълчо, но заболяла от бронхопневмония и починала. (Леля Миче, дъщерята на вуйчо Купен, е била седемгодишна и я помни - красива светлоока жена).

Как е станало това, разказва дъщеря ѝ леля Плумка? Когато изтекъл 40 дневния “мръсен” период на лехусата (родилката), през който утробата се изчиства от раждането, тя отишла да се пречисти на църквата.

Попът имал някакво опело и доста се забавил. Било хладно - някъде по Димитровден и на височинката пред църквата бърснел студен и влажен ветрец. Тя обаче нямала право да влезе на завет в църквата, преди да бъде пречистена и дълго зъзвели с десетгодишната Плумка отвън. Изнежена след раждането, тя цяла треперела по време на пречистването и по време на службата и сетне, като се прибрала вкъщи я втресло, вдигнала огън (температура), взела да блънува и скоро изпаднала в несвяст.

По това време калеко Георги (дядо Гърчан) отишъл да сее жито на някаква нива. Тогава братът на леля Ирина - вуйчо Купен - отишъл да го търси на нивата, но не го намерил - колата била там разпрегната, но него и чифтът (впрегатен чифт добитък) ги нямало - отишъл да пусне биульету (биволите) да пасат в гората. Тогава вуйчо Купен с овчарската гега върху прясно засятата угар написал с големи букви: “Върни се в село!”

Дядо Гърчан прочел написаното и веднага пристигнал. Натоварили блънуващата леля Ирина на биволската кола и тръгнали за Бургас. Приели я в болницата с диагноза бронхопневмония, взели от мъжа ѝ кръв да ѝ прелеят (дали пък е имало тогава кръвно-групово изследване?), но въпреки усилията на лекарите, след няколко дни леля Ирина починала. Погребали я в гробищата на Звездец. Преди няколко години зет ѝ, чичо Васил Кошничаров ѝ

направи чудесен паметник. Чудесен, но паметник. Леля Ирина си отишла много млада - само тридесет и пет годишна - и тя като майка си от бронхопневмония.

Най-голямата дъщеря - десетгодишната Плумка започнала да се грижи за бебето. Търсела кърмачки тук и там, но нямали много мляко, затова дъвчела хляб и хранела горкото сираче с кашичка от устата си като гълъбица малкото. Отначало лелите й - жените на майчините й братя - й помагали, но и те си имали деца и грижи и скоро престанали да идват.

И така - два месеца.

Останал сам с четири малки деца, дядо Гърчан (както всички по-сетне го наричахме) харизал кърмачето на хора, май че от Бургас, останал една година да направи помен за смъртта на жена си, и след това с другите три се върнал пак в Бродилово. Там повторно се оженил за Мария, вдовица, която вече имала едно момиченце - Руска.

Всъщност Мария е имала шест деца и от тях живо останало само едно. Първите две имала от първия си мъж. И четиримата заболели от "испанската болест" (грип), която по това време протичала тежко и отнемала много жертви. Починали и мъжът й, и двете й деца за няколко дни (доста народ измрял в село по време на епидемията). Тя едва оцеляла, като цялата й коса окапала и кожата й се олющила от високата температура. Омъжила се повторно - имала още четири деца от втория си мъж, докато при някаква друга епидемия починал и той, и три от четирите й деца. (Каква злочеста съдба!) Останало само едно - леля Руска Гърчанова. (Преди седмица я видях на село - прегърбена, горката, от годините, едва крета...) С дядо Гърчан нямали общи деца, но отгледала всички като свои. Докато бе жива, всички я тачеха като родна майка. Леля Плумка кръсти след време малката си дъщеря на нея.

(По-късно децата на дядо Гърчан направили опит да открият осиновения си най-малък брат, но дали новите му родители го криели, или начинанието им не било особено усърдно, не го намерили. Казали им, че уж бил починал като малък, но не било много сигурно.

Така че е възможно да имам някъде по света още един вуйчо - Васил. Възможно е да е жив, защото е само на 68 г., а най-голямата му сестра - леля ми Плумка е на 79 г. и макар да прекара наскоро инсулт, е напълно с ума си. (Днес я навестих. Занесох й ябълки и грозде от вилата в Бродилово. Тя ми коригира някои неточности в горния разказ. Едва се движи с бастунчето, живее на седмия етаж на един панелен блок и какво прави там сама по цял ден, можем само да се чудим. Двете й деца Костадин и Мария я навествят всеки ден, но и те са на работа, имат си семейства, грижи... Старост - нерадост, както казват старите хора.) (Няколко години след написаното по-горе почина синът й Костадин, а през 2011 почина и леля Плумка).

През 1923 г. родителите на баща ми - баба Милка и дядо Никола се преместили да живеят от Кости в Бродилово, защото се заговорило, че там щели да оземляват бежанците със земите на прогонените от властите местни гърци. Така трите сестри - Милка, Ирина и Райка заживели в едно село, заедно със сестрата на майка им, споменатата вече леля Плума, която била омъжена там за Костадин Нямов (такъв му бил парамонят, защото проговорил късно - някъде към петгодишен).

За баба Плума имаме сведения от чичо ми Васко (брата на баща ми), който живее в София, но си построи (сам!) къща-бунгало в Бродилово, както и от внуците й Кирчо и Златка, които също живеят на село. Кирчо е съсед на чичо Васко, а баща му Иван Нямов е купил къщата на чинкиния баща дядо Иван Войнов.

Кирчо се прочу в цяла България през 2002 година, когато след голям дъжд пороят скъса бетонния мост пред селото тъкмо в момента, когато той минавал по него с мотоциклета си. Когато предното колело стъпило на моста, той рухнал. Кирчо успял да скочи и да се хване за перилата, които също паднали надолу и се изкачил по тях догоре като по стълба. Моторът останал затрупан от моста, та после едва го извадиха. Самият той се отърва с натъртен крак, но всички телевизии го даваха как обяснява какво се бе случило.

Сестра му Златка живее наблизко и от няколко години открила, че може да ходи върху огън - станала е нестинарка - първата известна нестинарка в нашия род. Преди няколко дни, на 9 август, когато е селският събор свети Пантелеймон (наричан тук св. Пателай) вечерта игра върху голяма жарава на спортната площадка заедно с още един мъж - нестинар.

Извънредно интересна е историята на техния чичо, брат на баща й. Тя е като взета от приказките. Баба й Плумка (сестрата на нашата прабаба Мария) имала болна лява ръка по рождение - и чичо Васко я е виждал - все ходела с надяната ръкавица на ръката.

Веднъж й казали, че в Сливен могат да я излекуват и тя тръгнала с най-голямото от децата си Никола да постъпи в тамошната болница.

По едно време на проверка в болницата пристигнал сам цар Фердинанд със свитата си. Момчето било тогава десетинагодишно, стройно и красиво, светлооко... "Какво прави тук това дете?" - запитал царят като го видял. "Мое е, Царю, прислужва ми, че съм с болна ръка..." "Много хубаво момче..." "Хубаво е, Царю, ама не мога да го изуча - мъжът ми почна да пие, имам и други деца, а с тази болна ръка... Вземи го, като го харесваш да го изучиш, голям човек да стане..." Взел го царят, дал на майката пари да има и за лечението, и за из път... Като се върнала на село, мъжът й Костадин взел да й цирика защо е харизала детето, но тя не му обърнала внимание, защото по това време се били разделили - той много започнал да пие...

Царят записал момчето в юнкерско училище, после завършил и военно. Веднъж или дважд майката отишла да види детето си в София, но по нареждане на царя не й позволили да се види с него отблизо, за да не го разстройва - вадели го пред строя по някакъв повод и майка му го гледала със сълзи на очи отдалече.

Никола другарувал със сина на Фердинанд - по-сетнешния цар Борис III, с когото били почти връстници. (Това ще рече, че е бил роден около 1894 г. защото Борис е роден тогава.) Никола станал офицер и бил толкова верен на царя, че той го направил свой ковчежник, а по-късно, когато започнал да царува Борис III – станал началник на охраната на двореца.

Въпреки че променил фамилното си име и вместо Нямов (което по обясними причини не му харесвало) взел името на дядо си Иван, Никола не забравил корена си и през отпуските посещавал родното си село Бродилово. Щом пристигнел със съпругата си с файтон от Царево, кметът на селото - Георги Иванов търчал пръв да го посрещне на площада и му козирувал. Никола слизал величествено от файтона - висок, строен, хубавец, с военна униформа, със златни лампази и сабя - офицер за чудо и приказ! Цялото село се гордеело с него.

И понеже къщата на дядо ми Никола била най-новата в село (тя е втората къща, построена там от бежанци от Източна Тракия), пък и нали баба ми Милка му била леля, височайшият гост със съпругата си Параскева, отсядали у тях - в гостната на втория кат.

Било късно лято - цариците тъкмо наливали мляко в зърното. Чичо ми Васко накършил няколко влашки (царевични кочана) от нивата в Еленица, опекъл ги и ги поднесъл на гостите. Госпожата поискала да й донесе сол. Какво било изумлението на всички, когато госпожа Параскева насолвила печената царица, преди да започне да я яде. Дотогава всички на село ядели царицата безсолна и така си им била вкусна. Като опитали обаче със сол, установили, че печената млечна влашка придобива нов, много по-приятен вкус...

Хората на село били бедни, освен земеделието друг поминък нямали. Тогава Никола уговорил братовчед си Купен да организира селяните да вземат да събират пирен (тревисто растение) от гората, да правят от него метли и ги изкупувал, та по едно време цяла София я метели с метли от Странджа. Поръчал и няколко хиляди дрянови дръжки за кирки и лопати за армията. Това създавало поминък за хората. Никола периодично изпращал на братовчед си в село големи суми да се разплаща със селяните, а и за него оставало немалко. "Бате пак ми изпрати 50 хиляди лева" - казвал той на дядо Никола, когато идвал от време на време у тях на гости и чичо Васко слушал... Дядо Костадин, който малко понамалил пиенето, пак се бил събрал с баба Плума и той се хвалел на дядо, че синът му чедто им пращал пари. (Скоро Купен, подпомогнат парично от Никола, завъртял и собствена търговия и взел да продава метли и дръжки в Цариград).

Ще се запита човек защо Никола предпочел братовчед си Купен за съвместна търговия, а не брат си Иван (Никола имал и по-малка сестра Мария, която още е жива и сега живее в с. Лозенец). Отговор на този въпрос отчасти може да се даде след като ви стане известна следната случка.

Организирай Никола в двореца на царя (вероятно във "Врана", в покрайнините на София) животновъдна ферма с елитни породи най-различен добитък. Целта била да храни царското семейство с качествена храна - собствено производство. Това било продиктувано главно от

съображения за сигурност за живота на царя. (Въпреки това изглежда бе отровен от Хитлер след посещението му там и отказа му да прати български войски на Руския фронт).

Никола искал да има доверен човек в животновъдната ферма и затова се обадил на по-малкия си брат Иван да дойде в София. Иван - обикновено селско момче - бил близо двацет години по-млад от батко си Никола. Още при пристигането си в дома му, Иван, вместо да целуне ръка (както се полага) на госпожа Параскева, той така здраво я задрусал, стискайки яко деликатната ѝ ръчица, та брат му го пернал на шега по врата и му рекъл: “Така ли се поздравява дама бе, момче?...” Това засегнало доста Иван, но си замълчал. Когато обаче по-късно Никола му казал за какво го вика, Иван му отказал. Не било за него работа да отговаря за фермата на царя. По си му било хубаво в Бродилово.

В същото време братовчед им Купен вече се опитвал да върти търговия с туй-онуй и вероятно за това Никола го предпочел за свой партньор.

Само добро видели хората на село от Никола Иванов. След преврата на девети септември 1944 г. се записал доброволец в “Отечествената война”, командвал е поделение и през 1945 г. се завърнал от фронта с ордени и медали. Когато комунистите взели властта, близки на семейството им казали на жената на Никола Иванов да си стоят къщи и ако някой звънне на вратата да излиза тя, а не мъжът ѝ. Живеели в обширен апартамент в една голяма червена къща на бул. “Дондуков” в София. Веднъж имали гости, на вратата се звъннало, жената била заета с гостите и излязъл да отвори той.

От този момент нататък никой повече не го видял. Ни вест, ни кост! Дълго време мислели, че е забягнал в чужбина, но ако беше избягал, щеше да се обади. Търсили го, питали навсякъде, но никакво сведение за него не им дали. Така е изчезнал през онези черни отмъстителни дни след девети септември 1944 г., когато без следа изчезнаха хиляди хора, убити с вина и без вина, само защото са служили на царя.

След изчезването му комунистическите власти отишли в дома им и вместо да дадат някаква вест за мъжа ѝ, наредили на госпожа Параскева за петнадесет минути да се изнесе от къщата, която национализирани, а нея и децата интернирали във Велико Търново (добре пак, че било в голям град, защото обикновено интернираха в най-затънтените села). За петнайсет минути какво можеш да събереш? Грабнала жената шевната си машина, та поне да има с какво да препитава невръстните си деца. След тези мрачни събития били променили май и имената си, но въпреки това властите ги преследвали и на няколко пъти били изключвани от училище без причина.

По едно време семейството им било така закъсало, че се наложило госпожа Параскева да иде чак в Бродилово с дъщеричката си при братовчедата на мъжа си Купен, който им дължал пари - както отбелязах по-напред, Никола му бил дал в заем да започне търговията си. Ще речете, че в този труден момент им помогнали? Нищо подобно. Той бил някъде по търговски дела, а жена му посрещнала хладно Параскева. Дори не ги приютила в дома си, че се наложило да отседнат в къщата на леля ми Унда. Когато станало въпрос за връщане на парите, жена му ѝ отговорила с типично българската поговорка: “Умря волът - свърши ортаклъкът...” И не ѝ дала нищо.

Оттогава тази жена така намразила Бродилово, че не стъпнала там до края на живота си. Докато била жива, през следващите години ходела лятно време у сестрата на мъжа си Мария в Лозенец, а племенниците ѝ - децата на брата на мъжа ѝ Иван отивали там да я видят. Тя разпитвала за всички, но за Купен и жена му дума не продумвала. И с право.

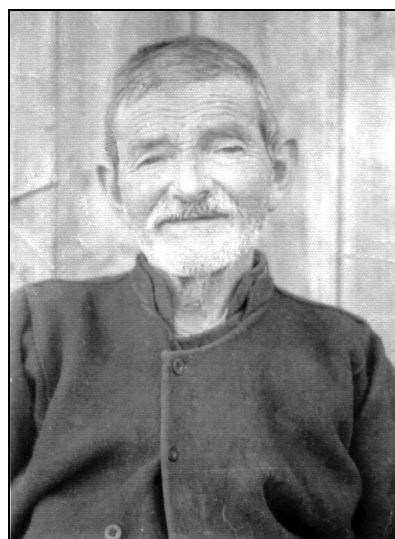
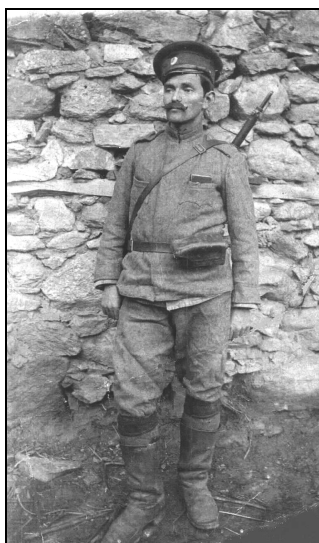
Дъщеря им Емилия, станала по-късно известна архитектка, починала през януари 2003 г. във Велико Търново, а синът Любомир завършил електроинженерство, работел отначало на каскадите, а по-късно - в телевизията. Сега е пенсионер. Добре поне, че успял да си върне големия бащин апартамент на пъпа на София - в кооперацията на бул. “Дондуков”.

Как се разбиват човешки съдби!

Бащата на Никола, Костадин, когото леля Плума по едно време била оставила, защото много пиел, загинал нелепо пред очите на дядо ми Никола. Както често правел, Костадин гостувал на баба и дядо, дали да опита от хубавото дядово винце, или пък просто да си кажат приказката, но веднъж, трябва да е бил доста почерпен, защото, като излязъл навън и видял, че по улицата се задава един от най-добрите му приятели с каруцата си, теглена от два буйни коня, рекъл да си

направи майтап, застанал внезапно пред конете и се опитал да ги спре, като посегнал към сбруите им. Те обаче се изплашили, вдигнали се на задните си крака при което окът (централен кол между двата коня) го ударил в гърдите. Паднал в несвяст и скоро след това умрял. Дядо Никола, който станал свидетел на всичко това, бил така потресен, че в яда си заплашил, че ще съди приятеля му. После обаче го разубедили - каква вина има човекът? Седял си кротко в каруцата. И са били първи приятели. Така си отишъл от този свят мъжът на леля Плума - нелепо и безсмислено...

И така, дядо Вълчо заживял в Звездец заедно със синовете си Анастас, Купен и Никола. Никола се бил изучил и работел в общината като секретар-телефонист, а другите се занимавали с овчарство и отчасти със земеделие (земята в Звездец е бедна и ражда предимно жито). Въпреки това били природно интелигентни хора. Купен бил по-затворен, но Анастас бил селският философ - дай му да бистри политика, особено на по-стари години!

ВУЙЧО АНАСТАС (1880-1976)

Майка му, баба Мария, била амбициозна жена и решила да го прати да учи за поп, но дядо Вълчо не го пушнал. Трябвал му помощник на овцете. Когато бях около дванайсетгодишен (около 1956 г.), заедно с братовчед ми Наско (внукът на вуйчо Анастас), ходихме през една зимна ваканция в Звездец. Какво стана дума, но някой се изтърва и спомена, че вуйчо Анастас през 1946 г. бил лежал в затвора, защото отказал да плаща наряд (данък). На въпроса ми вярно ли е това, вуйчо Анастас взе да ми обяснява мъдро: “Вярно е. Отказах да дам жито, защото годината бе сушава и нивата не роди. Държавата се крепи на данъците и всички трябва да плащат, инак няма да има държава. Но умните управници се съобразяват с хала на хората и данъците трябва да са поносими, за да се плащат. Станат ли много големи, хората започват да хитруват и да не ги плащат. Какъв е този данък, над половината мляко, вълна и кожи от овцете! Даже турският султан навремето е взимал от българите данък в натура, наричан “десятьк”, значи 10% от добивите. А при нас - идва някакъв чиновник на егрека и без да брои казва - тука има къде 500 бржава добитък. Възгеш, викам му, саде триста са. Триста, вика, ама ти барем 200 си скрил. Че бях скрил някоя и друга, вярно беше, ама чак двеста!... И от всяка овца смята по две ягнета ще излязат и по толкова кила мляко и вълна, по толкова кожи, хич не гледа, че годината беше лоша, имаше мор по овцете, че много от тях брактисаха (пометнаха) и не по две, ами по барем едно ягне не родиха. И като удари калема накрая, излезе, че бадева (напразно) съм орал и сял и съм катерил баирите подир овцете цяла година. Отказах да дам наряда и ме затвориха. Ама сетне пак си го взеха, че и с лихвите. Ама ти сега ми кажи, ще се сбъхтат ли (сбият ли) според тебе руснаците с китайците?”

От тази ваканция ми е останал е споменът за ужасно студена зима (в Бургас оставихме морето замръзнало), за леден вятър, за тъмносиви ниско летящи облаци, за замръзнали локви по калните улици, за пързалка върху леда на една локва, за затыналия в калта ботуш на Наско, за

премръзналия му бос крак, за топлата одая с разпалено огнище, за болките в премръзналите ръце, за радостното чувство, че ваканцията е започнала вчера.

Днес (5 май 2003 г.) ходихме с кака Ленче (по-малката дъщеря на вуйчо Купен) до Звездец. Леля Мара, по-малката дъщеря на вуйчо Анастас, вече на възраст, дойде едва-едва престъпвайки с бастунчето до къщата-вила на кака Ленче, седна на масата при нас под големия стар осен (ясен), късна (хапна) си една пържена рибка, и като стана дума за татко ѝ, дето бе лежал в затвора, тя рече: “Лежа той, ама малко. Бяха му сторили капан, защото отказа да влезе в новия Земеделски съюз, който си беше комунистически. Исакаха да го правят народен представител, ама той хми отказа. Тогава му скроиха капан - пратиха му най-върлия данъчен. Т’ва беше за отмъщение, че не се подчини. Такъв си беше тате - непокорен.”

Подвели го под много тежък параграф, за който се полагало затвор до 15 години. Като полежал вуйчо Анастас в бургаския затвор някой и друг месец и му омръзнало да лежи, повикал надзирателя и му казал да повика началника си. Дошъл началникът и пита какво има. “Вие знаете ли, кого сте турили в затвора?” - попитал хитро вуйчо Анастас. “Кого?” - зачудил се началникът. “Ами един от първите помощници на Александър Стамболийски, пълномощникът му по време на управлението му през 1920 г. в Странджанския край... “Не думай! - рекъл уплашен началникът. - И кой е той?” “Т’ва съм я!” (Това съм аз) - отвърнал вуйчо Анастас. “Уха!” - не повярвал началникът. “Проверете в списъците!” – посъветвал ги.

Проверили и се оказало вярно - Анастас Вълчев Катерков бил един от най-близките съратници на Стамболийски по онова време, активен деятел на Земеделския съюз, организатор и на селско-работническия бунт през 1923 г. в този край, които е имал частичен успех, но скоро бил потушен.

“Абе вие знаете ли кого сте ми довели тука? - обадил се на съдиите началникът. - Пускайте го веднага, че ще ни изпоуволнят всички!” (Комунисти и земеделци бяха съюзници тогава и уж заедно управляваха.) Преразгледали присъдата му и го пуснали. Така отървал лежането. Зер, актив имал! Законите за активисти не важат!

Навремето вуйчо Анастас организирайл потребителната кооперация в селото и ѝ станал пръв председател. Природно надарен с ум и интелигентност, той се бил изучил на четмо и писмо, че и на сметки се научил. Открили магазин, докарали стока от Бургас и взели да снабдяват селяните с най-необходимото. Сам не пожелал да стане магазинер, а обучил племенника си откъм страна на жена му, вуйна Марула, но селяните-съкооператори не се съгласили, че му бил роднина (типично българска завист!) Тогава вуйчо обиден напуснал кооперацията.

По-сетне вуйчо Анастас се изявил измежду съселяните си като най-буден и умен и по едно време, както споменах, искали да го правят даже народен представител. Така сме пропуснали да имаме в рода си един голям човек. Той пак си бе голям за нас. Като човек.

Вуйчо Купен, вторият син на дядо Вълчо, цял живот се е занимавал с овчарлък и земеделие. Същевременно бил голям ловджия. Имал няколко пушки, но най си харесвал една бойна “Манлихер”, дълга колкото него, която обаче била незаконна и я криел в гората в корубите на дърветата. Отгледа две дъщери – Мария и Еленка и ги изучи и двете за учителки. Скромен и кротък човек беше. Помня го все качен на магарето да идва или да отива на овцете.

ВУЙЧО КУПЕН (1901-1979)

[В края на м. септември 2004 г. ходихме с колата до Звездец да видим каква Ленче, дъщеря му, отдавна вече пенсионерка. Цяло лято кажи речи си прекарва там.

На връщане някъде преди с. Крушевец до боровата гора някакъв мъж вдигна ръка за автостоп. Напоследък се въздържах да качвам, защото се навъдиха много разбойници, но като наближих, видях, че бе възрастен човек и спрях.

Всеки качен на автостоп (знам го от собствен опит) сякаш има задължението да забавлява шофьора с разкази за себе си или нещо подобно в замяна на безплатното возене. Този мъж не правеше изключение. Бил пчелар, имал тъдява десетина кошера, и още от заранта дошъл да ги навести. Живеел в Бургас, ама иначе бил от Звездец. Така ли, рекох, ами че нашият род е оттам! Кой е вашият род, запита мъжът. Дядо Вълчо Катерков, познаваш ли го? “Дали го познавам? Че аз при него се научих на овчарлък - като момче му карах овцете, а сетне, като станах и аз овчар, егреците ни бяха един до друг. Като дойде някой път вълк и не земе брав от наш’те овце, щото кучетата го нагръцнат, ше поде при бате Купеновите. Ама той имаше едни кучета!... Като неговите никой нямаше! Голями като магарета, на бяли и църни дъмги, ама гривести – като лъвове бяха. И много силни! Не пускаха вълк да припари!...”

Ами ние тъкмо на дъщеря му Еленка бяхме на гости в Звездец, рекох, за да му дам възможност да си поеме дъх. Тя ми се пада леля. Първа братовчедка на баща ми!

“Еленка? Как е кя, здрава ли е? От гъ не съм я видел! Татко хи, бате Купен, беше голям овчар – най-хубавите овце в тоя край имаше. Ама и татко му, дядо Вълчо, му остави хубави за дамазлък... Пък ние наш’те тате, къту бягал от Турско през тринайсета година, било веке подзима (късна есен), гъто дошли в Звездец, я тука съм роден през трийсет и втора, и немали никакъв фураж през зимата. Паднал голям сняг, един метър и немало трябва за овцете. Пък тие не са като козите да гризат – искат трябва. Козата клечка ще изяде, шума ще гризе или кора, ама овците не могат. И измряли. Останали му към трийсетина бржава овце и от тях сетне завъдил стадото – пет-шест години не заклал ягне и за празник. Само ярета. Виж, кози имал...

Той и дядо Вълчо патил от тази тежка зима, рекох му. Като дошли през тринайсета година, нямал време да направи здрав навес за овцете, ами струпали набързо някакъв и като паднал онзи, големият сняг, навесът се срутил и затрупал стадото. Тежки години са били, рекох, кървави...

Замълчахме, замислени за ориста на предците ни...

Как се казваш, запитах го, а той пое дъх и изтежко и важно рече: “Казвам се Тодор Челебиев. Всички в Звездец ме знаят. И като видиш Еленка, много здраве да хи кажеш от бай Тодор, тя ме знае... Колко сме ходили с татко хи подир овците... Ама бате Купен беше голям овчар. Пък и ловджия! Имаше карабина и бая вълци изстреби. До егрека гледаха ръж. Една пролет нашъл в ръжта вълчета. Пет или шест били. Ама искал да примамим майка хми. Тогава забил в кожата на едно от вълчетата трън и то заквичало. Дойде вълчицата да види защо квичи и бате Купен с карабината: бум! Голям ловджия беше, бог да го прости!”].

Този разказ на стария човек сякаш каза всичко за вуйчо Купен. Та ето такъв е бил той.

Животът на по-голямата сестра на баба ми Милка - леля Райка с калеко Костадин Диков (1890 - 1935) също не протекъл гладко.

Взели се някъде около 1910 г. още в Паспалово. Дядо Вълчо се съгласил да му даде най-обичната си дъщеря без много кандърми (заедно с доста овце като зестра), не само защото я искал най-личният ерген в селото, а и поради това, че заради хубостта ѝ имал доста неприятности с нея. По едно време в Паспалово дошло някакво военно поделение и се установило в местния турски военен гарнизон. Командирът му тутакси харесал Райка и я поискал за жена, но дядо Вълчо, естествено не му я дал. Турчинът отначало молел, но сетне взел да става все по настойчив и взел да ги заплашва. Тогава дядо се видял в чудо и по едно време дори мислел да води дъщеря си в Българско (пак ще напомня, че по онова време, както и днес, Паспалово е в турска територия). Тогава някой негов роднина му дал акъл да се жалва в Истанбул на висшия военен началник и той го сторил. След няколко дни пристигнала заповед военното поделение да бъде изтеглено барабар с командира си чак до Истанбул. Така се отървали от кандидата на Райка.

После я искало друго някакво момче и работата била стигнала до главез (годеж), но тя не щяла и да чуе, защото вече си била бендисала (харесала) Костадин Диков, избягала от къщи и му

пристанала. Калеко Костадин бил не само много хубав момък, но и наследник на богат бакалин и касапин. Баща му дядо Дико обаче бил заклан от комитите малко преди Преображенското въстание, защото им се сторило, че не им бил дал достатъчно злато за делото - мислели, че има още. Отначало го кандърдисвали, сетне го заплашвали и когато той пак отказал (а може би наистина човекът да не е имал в момента повече пари), взели, че му отрязали главата. (И такива методи са прилагали комитите, както е известно от историята).

[На 12 юни 2004 г. организирахме среща на рода - леля Мара на вуйчо Анастас даде едно агне, та направихме курбан, събрахме се в местността Чешменски поляни край Звездец и там, на горския заслон, под вековните дъбове, край мраморната чешма си направихме срещата. Събрахме се трийсетина души (мнозина не дойдоха, повечето от тях - откъм нашия клон - наследниците не баба Милка). Някои, например откъм леля Мария, дъщерята на леля Райка, не бях виждал досега.

На срещата синът на леля Мария, Костадин, взе да ме убеждава, че бащата на дядо му Костадин бил Дико Джелебов. Чак подскочих от изненада, защото знаех кой е той - един от видните воеводи на Преображенското въстание, отговарящ за Стоиловския революционен участък, чието име е издълбано на монумента на героите на Петрова нива, но имах впечатлението, че той е по-млад човек и затова с основание запитах, ами защо тогава комитите са го заклали? Той взе да обяснява, че имало някакви вражди...

Щом се върнах в Бургас, отворих книжката "За свободата на Тракия" на нашия краевед д-р Стамат Апостолов. Там, на стр.152 има очерк за Дико Джелебов. За жалост, не може да бъде баща на калеко Костадин Диков. Когато последният се е родил, Дико Джелебов е бил само на 16 години. През април 1909 г. загинал при устроена му засада край с. Ятрос.

Явно Костадин греша - Дико Джелебов не е възможно да му е пращяло.]

ПОТОМЦИТЕ

Наследил калеко Костадин бащините си магазини и занаята на търговец и понеже бил добре образован и природно много интелигентен, а имал и нюх към търговията, скоро увеличил бащините си имоти.

Същевременно бил голям хубавец - светлокос, светлоок, едър, снажен, а и леля Райка била хубавица, двамата се залюбили и всички им се радвали на хубостта и късмета. Нищо, че Райка била две години по-голяма от него. Някои дори мислели, че им е била направена любовна магия.

Когато дошло време да поиска ръката на леля Райка от дядо Вълчо, Костадин все още не бил забогатял, че да си позволи да ѝ подари за годеща златна тубла (голяма турска златна монета), както бил тогава обичаят, та отишъл при кръстницата си и я помолили да му даде временно трите златни тубли, които тя имала запазени за годещите на своите синове. Не можела да откаже на кръщелника си жената, дала му ги.

Появила се Райка вечерта на хорото окичена не с една, както обикновено било, а с цели три тубли на гердана! Колко ли се гордяла пред дружките си, сама си знаела. Костадин и той пристъпал напет-напет на хорото - не всеки може да си позволи да дари на годеницата си три тубли! Ама на никого не казал, че не са негови. Не казал и на Райка.

Не минало време и кръстницата отишла да си иска тублите. “Поди ги земи от Райка” (Иди да ги вземеш от Райка) - рекъл ѝ Костадин. Отишла жената при баба Мария и леля Райка и те като научили каква е работата - сащисали се. “Ми нема как, иска да ги върнем” - рекла тя на дъщеря си, а леля Райка като ревнала да реве: “Как ще пода я довечера на хорото без тублите, като всички знаят, че Костадин ми ги даде и ся ще ми се смяят!...”

Сложна ситуация. Наложило се да повикат дядо Вълчо от овцете, той пък поканил бъдещия си зет на разговор - да решат какво да правят. “Немам я тубли” - рекъл Костадин - ти немаш ли някоя?” “И я немам - отвърнал притеснен дядо Вълчо и цял се облял в пот - баба ми Милка и тя присъствала на разговора и разказваше това. - Други турски златни пари имам, ама тубли - баре една...” А в това време Райка реве, та се къса. Късало се и сърцето на дядо Вълчо, като виждал как се коси любимата му щерка и рекъл на Костадин: “Ще пош в Малко Търново при Дяков Вълчо. Ще му поискаш една тубла и да я пише на мене ...” “Не ща една - три тубли искам - заплакала пак Райка - всички знаят, че имам три тубли, как ще пода на хорото с една!...” “Хубаво - съгласил се дядо Вълчо, - ще му поискаш три тубли и да ги пише на мене - подзима (наесен), като продам младешините (младите овце), ще се разплатим.

Така и сторили. Така леля Райка се сдобила с три тубли. (Като починали след време един след друг и единият и другият, двете им дъщери си ги разделили, като се наложило едната тубла да я разрежат с нож и чук, а лелите им в Бродилово им помагали).

И други спорове и недоразумения е имал дядо Вълчо с калеко Костадин. Скоро след като се оженил за леля Райка, той научил онази история с двамата братя гърци в Бургас и рекъл, че иска още зестра - да му даде дядо Вълчо и Длегата нива (Дългата нива - най-плодородната от всички), защото Райка не била мома като я взел. “Ама как да не е била, нали и докторите и съдът в Бургас го рекоха...Пък и ти нали хи беше пръв...” - убеждавал го дядо Вълчо, но Костадин отвърщал: “Тогава защо ги убиха двамата гърци?” “Убиха ги комикъту, защото хми се присмиваха гърците, пък тие саде са имали приказка да го сторят.” Не е известно дали е получил Длегата нива калеко Костадин или си е префатил (отказал се).

Когато през 1911 г. им се родила първата дъщеря, той бил войник и за да се върне жив и здрав я нарекли Надежда (с “б”, което ще рече “да се надяваш”). После я записали Надежда. Сама жена без мъж, Райка трудно се справяла и с малкото дете, и с нивите, и затова, когато един ден трябвало да иде на някаква далечна нива, помолила кръстникът им да я придружи, защото времената били размирни и върлували разбойници. Той кой знае как си обяснил молбата, но когато се отдалечили от селото, взел, че ѝ посегнал... Като се върнал калеко Костадин от войниклъка, тя му казала. Вместо да иде да се разправи с натрапника, той дръпнал един кютек на леля Райка. За да му мине ядът. Защото на кръстник посяга ли се? След бащата и майката той е най-почитаният човек!

Като се върнал от казармата, калеко Костадин решил да разшири търговията си и да вземе да продава и по-изискани стоки. Решил да иде да купи от един от големите турски градове стока и да я докара в село. Поискал назаем пари и от дядо Вълчо чрез жена си и той му дал доста голяма

сума. Качил се Костадин на коня и го пришпорил, та да настигне аркадашите си, заедно с които щял да пътува, и нямало и половин час и се върнал вкъщи. “Загубих парите” - рекъл той на жена си. “Ми как така ги загуби?” “Не знам, като се качвах на коня ли са паднали, в пояса си ги бях тикнал, ама като погледнах по едно време - нямаше ги.” “Бре, ами сега?” “Ше пош пак при татко си да поискаш.” Отишла леля Райка при дядо Вълчо и му казала какво станало. Него пак го обляла онази студена пот, разказваше баба ми Милка, от главата до петите, на вадички се стичала по лицето му. “Ми как така ще ги загуби парите - да не е малко дят?” “Ами така, загубил ги е. Ше трябва да дадеш още.” “Откъде да ги найда (намеря) - тява (тези) ми бяха последните - знаеш, още не сме продали шилетата, вълната...” “Не знам, Костадин ще се разсърди, ако не му найдем пари за стоката.” “Ми нека поде пак при Дяков Вълчо в Малко Търново да му поиска, пък като продам вълната и ягнетата, ще се разплатим.”

Случват се такива неприятни моменти в живота на всекиго, подобна случка е имал и баща ми, когато дядо ми Христо, бъдещия му тъст, му дал голяма сума пари да купи стока за дугеня (магазина) му в Бродилово, а баща ми ги изгубил. Добре после, че му ги върнали. (Подробности виж в следващата част на спомените ми - “Детство”).

Като се върнал със стоката, търговията на калеко Костадин наистина се увеличила, но не е известно дали е върнал парите на дядо Вълчо или и те са минали като зестра. От това не бива да се правят отрицателни заключения за калеко Костадин - нататък се случват и хубави неща...до някъде. После пак идват неприятности, но това е животът! Само хубаво няма.

Дядо ми Никола много харесвал калеко Костадин и само го хвалел (те били почти връстници, Костадин бил само три години по-млад) - много бил умен, много бил кадьрен, находчив търговец, много го уважавал и понякога ходел за съвет при него. Уважаван бил и от съселяните си. През 1913 г., когато турците ги прогонили от Паспалово, Костадин и Райка с двегодишната Надежда (1911) се преселили в с. Бродилово. С тях тръгнал и брат му.

За пет години Костадин станал най-големия привърженик и активист на Земеделския съюз на Александър Стамболийски и когато той станал министър председател, избрали калеко Костадин за кмет на Бродилово. Бил много оправен и кадьрен кмет. Успял да намери пари и застлал с калдаръм трите главни улици на селото - към училището, към Царево и към гробищата (за тези три места най-често се насочвали хората).

Бил извънредно справедлив и безкористен човек - когато властите прогонили гърците от Бродилово (доста по късно след като гърците прогонили българите от завладените от нас земи в резултат на Букурещкия мирен договор от м. юли 1913 г. сложил край на Междусъюзническата война), гърците били изгонени, всички техни къщи, а по-късно и земите им, били раздадени на бежанците от Източна Тракия. Къщите били общински, и ги давали за обитаване безвъзмездно, но които искали, можели да си ги купят. Калеко Костадин раздал на хората всички хубави къщи, а сам се нанесъл в старото, порутено гръцко училище, близо до църквата. Защо бре, Костадине, не си вземем една хубава къща, гълчала леля Райка, а той отвръщал, не е хубаво, ще рекат хората, че като съм кмет, уреждам себе си. (Да можеха да го чуят днешните кметове!) Така до края на живота си живели в тази съборетина, която между другото имала твърде мрачна слава (за това ще стане дума по-късно).

Бил извънредно справедлив и към съселяните си - нямало нужда от съд - когато възникнали спорове, при него ходели и той отсъждал толкова справедливо, че и двете страни оставали доволни. Онези, които нарушавали законите, не се колебаел лично да напердаши. Дори един свой сват ударил по задника с бастуна си (носел го за парлама), защото онзи се опитал да го метне с теглото на един товар кюмюр, който продавали за Труцко (Турция). Бил толкова уважаван от всички, че останал кмет и след падането на Стамболийски от власт и убийството му (след деветоюнския преврат през 1923 г.).

В Бродилово през 1918 г. им се родила втората дъщеря - Мария. [И двете са живи - леля Надежда е на 92 години, не вижда, едва чува, но крета - живее в Бургас - ту при дъщеря си Елена (1934-2005), преди последната да почине, ту при сина си Костадин (1936). Видях я тия дни и на погребението на леля Еленка. Мария живее при едно от децата си, Марица, в с. Черноморец, южно от Бургас. На родовата среща, на 12 юни 2004 г. бяха и двете - изобщо клонът им бе най-многолюден на срещата. Леля Мария, въпреки осемдесет и шестте си години, рецитира една дълга

хумористична поема - поне половин час и нито запъна, нито пропусна нещо. Да се чудиш как я бе запомнила! Недочува, но е напълно с акъла си.]

Костадин и Райка живели тихо и спокойно, докъм 1921 г., когато се родило и третото им дете - този път момче, за радост и на двамата, и той го нарекъл Дико на името на баща си. Оттогава започнали неприятностите.

Съществува поверие, че в къщата на лехуса (родилка) до четиридесетия ден след раждането не бива де влизат хора след залез слънце и поради това една от жените, които помагали на родилката, рекла на бащата: “Костадине, довечера да си дойдеш от общината по-ранко, защото, зайде ли слънцето, ще залостим вратата и нема да мош да си флязеш в къщата”. “Ми я тогава ще остана да спя в кметството” - рекъл той. На сутринта (какви лоши хора има!) една от жените запитала леля: “Райку, де спа снощи Костадин?” “ Ми в общината” - отвърнала тя. “Горка Райка - рекла уж състрадателно гаднярката, - вярвай ти, че е спал в общината - хората го видели да ходи у М...., гъркинята...”

Калеко ни Костадин, както отбелязах, бил красив мъж - висок, снажен, напет. Разхождал се, както обичал, важно по главната улица с ръце отзад, а жените, че и момите го заглеждали. Хеле, имало две гъркинки (като прогонили гърците, оставили само тези със смесени бракове), очи не свалiali от него. Леля Райка много го ревнувала и често му гълчала, а той не се сдържал и си я поступквал, та да не му се бърка в мъжките работи. Изглежда е имало причини да го ревнува, защото една от гъркините, и тя, и мъжът й чернооки, а родила три деца - две момчета и едно момиче - хубави, светли, също като калеко Костадин. (Момчето, като пораснало, пеело много хубаво, също като баща си и когато хората го чуели си шушукали - гаче Костадин пие!...) Цяло село говорело, че са негови деца. Тези приказки много тормозели леля Райка, но това, последното, което й донесли, я съсипало.

Когато на сутринта калеко се върнал, тя го започнала: “Кък не те е срам, я лехуса с мъжко дят, дете толкова го искаше, пък ти пак да ходиш при тъва гръцка гювендия!”

Може пък и да не е бил при гъркинята калеко Костадин, а да си е спал в кметството, защото извънредно много се разгневил от думите на Райка, и я ударил по главата. (Така казала на сестра си Милка, когато дошла да я навести). Съселяните й забелязали, че от там нататък взела да върши странни неща.

Тъй като съм лекар и все пак разбирам от психиатрия (като студент имах отличен), а и за да бъдем справедливи и безпристрастни към предците си, трябва да отбележа две неща.

Известна е болест, наречена психоза при родилките, появяваща се веднага или скоро след раждането, която се характеризира с много от проявите на леля Райкината болест, които ще опиша по-нататък. От друга страна, никъде в медицинските учебници не се споменава за психоза появяваща се пряко след удар с твърд предмет по главата. От това може да настъпи мозъчна травма, кръвоизлив, дори смърт, но психоза... не е характерно. Макар че такава може да настъпи след всякакъв отключващ момент - прекомерна скръб, гняв, дори внезапна радост, но също така и при психична или физична травма - било то изневяра или удар по главата. Така че, нека не съдим прекалено калеко Костадин. Че не е бил светец, не е бил (че то кой ли човек е?), но да твърдим, че той е причинил болестта й, е най-малкото недоказано. Ако беше така, щяха да го съдят, а нищо такова не е имало. Продължил да управлява селото все така мъдро и справедливо и хората го обичали.

Като забелязал промяната у жена си, той се обадил в Кости на сестра й, моята баба Милка и тя, с баща ми наръки (той бил тогава една-две годишен) дошла в Бродилово да я види. Баба разправяше, че леля говорела несвързани неща.

Така или иначе Райка престанала да се грижи за новороденото си дете - държала го гладно и неповито в студеното време, то по цял ден плачело, а десетгодишната Надежда й казвала: “Маю (мамо) мари, повий го т’ва дят, че ше се поледи (измръзне)!” “ А, нищо, смеела се тя - нека си рита така, голичко!” Къпела го със студена вода, а то, горкото ревяло и беряло душа. (Всички тези симптоми са характерни за психозата при родилки).

Като видели, че има опасност да умори детето, решили да го харижат на едно семейство в другия край на селото. На нея казали, че е умряло. Няма информация как е преживяла това

майката, но имаме свидетелство за следната случка. Доста време след това, като обикаляла в другия край на селото, видяла малко детенце да си играе в купчината пясък пред една къща. Позагледала го тя и после казала на стоящата наблизо жена: “Мариини, колко мяза т’ва дятенце на мойто Диче...” “Мяза, ба! Твойто Диче нали лани умря и го загробиха...” Майчиното подсъзнание никога не лъже, още по-малко при закриляните от бога - и тя после пак твърдяла: “Т’ва беше мойто Диче. Сърцето ми го казва...” Горката майка!...

За съжаление това детенце починало няколко години по-късно.

Вече споменах, че са живеели с калеко Костадин в една стара гръцка къща, била някога училище. Къщата била мрачна и зловеща - нито училище, нито къща за живеене, а нещо като хамбар. Мазето (дамът) било от едната страна под земята, а от другата - над нея, поради силно наклонения терен. Откъм откритата страна имало голяма дървена врата от стари, посивели от времето дъбови дъски, която била винаги заключена с огромен цигански катинар, тъй като нямали едър добитък. В мазето обаче можело да се влиза и от горния етаж през капандура в пода и когато понякога влезела там, леля Райка виждала в дама устрелъе (духове-фантоми). Те виели и свирели, летели към нея от ъглите, а тя се отбранявала с ръце и ги гонела, а нощем и други хора чували тропот по стените и по пода. Никой освен нея не ги виждал. Затова селяните заобикаляли тази къща, но калеко Костадин не ѝ вярвал (в присъствието на мъж тези духове не се появявали), а и не можел да си позволи да се премести в друга къща, защото съвестта му на кмет не позволявала.

Един ден през село минал много стар грък, който живял тук преди години, та той разказал, че това навремето е било гръцкото училище и в мазето му турците изклали всичките учители. И понеже не били погребани, станали на устрелъе (фантоми). (И днес има хора със свръхсезитивност, тъй наречените екстрасенси. Като изключим мошениците, които са повечето от тях, някои виждат неща, които ние, обикновените хора, не можем да видим. Повечето от тези хора са на границата на лудостта, ако изобщо може да се постави граница между нормалното и ненормалното). Убедил се обаче, че в къщата наистина има нещо, калеко Костадин повикал, както го посъветвали, хора с кучета съботници (родени в събота). Само те можели да прогонят духовете. Пуснали кучетата и те като луди хукнали из стаите, лаели и се хвърляли като върху жертва. Чували се неистови писъци отвсякъде, а кучетата ги гонели още дълго извън къщата. Така ги прогонили.

Трудно и тежко му било на калеко Костадин с тази психично болна жена, но не я закачал повече, защото те са чеда на Бога, както се е вярвало тогава. Пък и тя не се задържала много вкъщи, а все ходела при близки и приятелки, но най-често отсядала при сестра си Милка, моята баба.

Леля Райка като млада била много ученолюбива. Искала да учи и да стане учителка. Понеже била най-голяма, трябвало да се грижи за по-малките деца и да помага на майка си в къщната работа, а и на нивите, затова не я пуснали на училище. Тя сама се учела да пише и много обичала да драска по стените с въглен букви, думи и разни рисунки. Целите стени в онази усойна стара къща в Бродилово били издраскани с нейни писания, които леля ми Руска, допреди да съборят къщата, гледала, че стоят.

За разлика от нея, сестра ѝ Милка хич не била по учението. В Паспалово ходила една-две години на училище - децата били малко и учили по няколко класа в една стая. Изпитва учителят ученика Киро Ходулов (първи братовчед на дядо Никола), те били в един клас с баба Милка, колко е, Кирчо, пет по три, а шест по пет и той отговаря точно. Изпитва учителят баба Милка, а тя все бъркала. Сетне баба попитала Киро: “Бре, Кирю, ми как ги угадаш (познаваш) тява числа?” “Да ги угадам ли? - възкликнал Киро. - Таблицата, бабам, таблицата трябва да научиш!” Като видяла колко е трудна таблицата, баба се отказала да ходи повече на училище. Учила до трето отделение. А пък Райка искала, ама не я пуснали на училище... По онова време обикновено първото момиче оставало в къщи да помага на майка си в къщната работа и в отглеждането на по-малките. (Такава била участта и на майка ми. Малката дъщеря на дядо Никола, леля Марийка, също много искала да учи, но дядо не я пуснал. „Кой ще копа на нивите? – попитал. – Бракята ти набиха къдя Бургас, кой ще копа?“)

Понякога, щом ѝ скимне, леля Райка напускала къщата на баба и дядо и отивала при една от приятелките си - Мария Хайова, които живеела в стара къщичка на стотина метра от тях. Тя обаче била бедна жена и не можела да храни и леля и на следващата зима, в най-големия сняг, леля Райка ѝ рекла: “Ти тука немаш ко да ядеш, пък и на мене да даваш. Я ще зема да си пода в Звездец при татка и при бракята си, че тие имат много овце - и мляко и сиренье имат, пък и месо.” Кой е можел да повярва на думите ѝ, но на другия ден Райка изчезнала. Сетила се Хайото за приказките ѝ и отишла да каже на баба. “Бре, Никола, - скасвала (притеснявала) се баба - поди в пощата, та се обади по тилифонът в Звездец, наш Никола, братът ми, нали е тилифонис в общината - та виж дали е пристигнала Райка. “Как ще пристигне в тоя сняг? До Звездец има три деня пъкъ (път) в хубаво време – в тоя сняг и до Кости не може да поде” - отвърщал ѝ дядо. “Обади се тогъве в Кости!” Отивал дядо в пощата и се обаждал, но от Кости никой нищо не бил чувал за сама жена да е пристигнала в тоя сняг - сигурно е замръзнала някъде по пътищата или пък са я нападнали вълци...

Най чудното е, че леля Райка стигнала до Звездец. Сняг до колене, студ, цървулите ѝ се загубили, чорапите ѝ се скъсали и тя продължила боса през снега. Краката ѝ отдолу се разкървали от леда, снега и острите камъни, но успяла да стигне при своите. Вуйчо Никола, най-малкият брат на баба, се обадил по телефона в село, че леля е пристигнала.

Райка останала в Звездец година ли, две ли, и понеже баба Милка все натяквала на калеко Костадин, да си я прибере, той решил да иде в Звездец да я види. Хем да погостува и на сестра си Калуда. Много не се задържал в Звездец, защото Райка не щяла да тръгне с него. След някое време вуйчо Купен я закарал обратно в Бродилово.

Върнала се тя и заживяла отново при приятелката си Мария Хайова. Баба и дядо ходили да я приберат, но тя не искала: “Мене тука си ми е хубаво...”

Когато баба отишла да я види след завръщането ѝ, краката ѝ отдолу още имали белези от раните и измръзванията. Разказвала ѝ как била стигнала в снега до Звездец. Като се стъмнило първия ден, била някъде към с. Заберново. Забелязала на отсрещния склон да гори огън и тръгнала към него. Сигурно овчари са били запалили огън да се стоплят. Не успяла обаче да стигне дотам, защото изневиделица се появила глутница вълци и взели да я биколят (обикалят). Тя се изплашила и се качила на един бук, където прекарала нощта. Вълците обикаляли под бука, гледали към нея и виели. По едно време леля Райка взела да вика. Овчарите я чули и тръгнали да я търсят. Прогонили вълците, свалили я от дървото, стоплили я край огъня, нахранили я, а на сутринта, въпреки че я спирали, тя тръгнала отново към Звездец. История, достойна за разказ на Джек Лондон!..

Какво ѝ бе дало сили да преодолее всички тези непреодолими за нормален човек трудности, не знаем. Сигурно, като негови любими чеда, Бог им помага.

Минало време и по-голямата им дъщеря Надежда се омъжила за Стоян Мавродиев от с.Резово - заможен мъж - имал магазин и касапница. (Мария била омъжена в с. Кости).

Било началото на юни 1935 г. Тъкмо бил спазарил Стоян добитък за клане към Спасовден - да се пооблажи малко народът, че сетне започвали Петрови пости - и го повикали запас. Ами сега? Кой ще оправя касапницата и магазина? Обадила се леля Надежда на баща си в Бродилово и той, нали бил опитен търговец, веднага заминал за Резово да поеме работата. Доставили стоката, заклали я, разпродали я и седнали в кафенето да се почерпят с колячите и търговците на едро за добре свършената работа.

В кафенето бил и един от офицерите на граничната застава в Резово. Въпреки че бил върл деветоюнец (привърженик на преврата от девети юни 1923 г.) и мразел земеделците, офицерът почерпил калеко Костадин с едно кафе. Седнал той до доскорошния си враг и го изпил - това било добра поличба - да се сдобриш и с враговете си...

Няколко дни след това го докарали в Бродилово тежко болен - повръщал кръв и берял душа. Чинка ми Керка (1927), бъдещата жена на чичо ми Васко (1923), брат на баща ми, заедно леля Миче, най-малката сестра на татко, ходили да видят калеко. И едната, и другата си спомнят и днес ми разказват, как баба Милка държала копанка в ръцете си, а калеко Костадин повръщал кръв в нея. Леля Миче тогава е била тригодишна и тази гледка се запечатала в паметта ѝ, а чинка Керка - осемгодишна и помни това добре. Калеко Костадин се съмнявал, че офицерът от

граничната застава го е отровил, като е сипал отрова в кафето, но не можел да бъде сигурен - дружелюбен му се сторил офицерът тогава и искрена му се видяла почерпката, а и 12 години били минали от Деветоюнския преврат и убийството на Александър Стамболийски...

Дядо Никола, нали бил по това време селският фелдшер, отишъл в Кости и докарал лекаря-белогвардеец Григорий Дуршенко. Той бил стар и опитен лекар. Изказал съмнение, че това не е отравяне и поставил диагноза "Febris biliosa haemoglobinurica" (черноводна треска - усложнение или последствие на маларията, характеризираща се с висока температура, повръщане на жлъчка и черна урина от разпадащия се хемоглобин на кръвта). Така или иначе, дали е бил отровен или не, но на 15 юни 1935 г. калеко Костадин предал Богу дух - в деня на убийството на своя кумир и съпартиец Александър Стамболийски преди 12 години. Бог да прости калеко Костадин!

(Днес внукът му Костадин и правнукът му Николай приличат на него. Дано са наследили най-доброто от дядо си.)

Цялото село скърбяло за Костадин Диков - много обичан кмет бил. Единствено леля Райка се радвала: "Най-сетне ще огрее слънце и за мене..." - казвала тя.

На погребението дошли дъщерите му. Чинка Керка помни, че леля Надежда носела на ръце леля Еленка, която била на годинка и от време на време, когато се разплачела, отивала настрана да я кърми.

Леля Райка останала сама. Двете ѝ дъщери живеели със семействата си в други села и не можели да я приберат при себе си, а и тя не искала. По Коледа и Великден редовно ѝ изпращали по нещо, та да усети и тя празника.

Била зимата на 1936 г. Дъщерите ѝ отново изпратили по хора луканки и осолено месо. Тогава леля живеела пак при приятелката си Мария Хайова. Като получила колета, опекла и изляла наведнъж всичкото солено месо.

Вечерта ѝ се припило вода, станала, и като не могла в тъмното да намери стомната, излязла от къщи и тръгнала към селската чешма на площада. Минала през двора на комшията, където имало изкопан трап, в която гасели вар. Предния ден бил валил дъжд и над ворта се била отцедила вода, която всъщност не е вода, а калциева основа (силно корозивна течност, подобна на сода каустик). Тя не знаела това, навела се и пила. Хранопроводът и стомахът ѝ изгорели. Живяла десетина дни и умряла в ужасни мъки на 22 януари 1936 г.

Бог да прости леля Райка!

Седя на гроба на пралядо Вълчо и си мисля: "Имаше оставено място за снимка на камъка – решил бях да му сложа някой ден, живот и здраве... И ето, че го сторих." (Зад мен е гробът на вуйчо Купен и жена му леля Злата, а под тъмната плоча вдясно е гробът на прабаба ни Мария. Нейна снимка за жалост нямаме.)

ДЯДО МИ, КОМИТАТА

Колчем повикам дядо Никола в паметта си, го наричам комита, защото, макар и още шестнадесетгодишен, е взел участие в борбите за освобождението ни от турско робство и точно в подготовката и извършването на Преображенското въстание през 1903 г.

Родът ни откъм бащата на баща ми, дядо Никола, води началото си от дядо Стоян Стоев Касъров (1852-1929). Живял той през втората половина на деветнайсети век в с. Паспалово (Източна Тракия, тогава в границите на Турция, за жалост там е и днес). Кадърен и амбициозен мъж бил - имал и абаджийница (шивачница за аби - връхна шаячна дреха, предшественица на сакото), и кафене, и мандра...Взел си за жена лична мома - попската щерка Руса и заживели щастливо и доволно. Къщата им била голяма - на два ката - долу било кафенето, до него абаджийницата, а горе живеели. Мандрата била настрани в двора. Село Паспалово било голямо и богато село; не толкова, че имало хубава земя, а защото в него имало военен гарнизон и аскерът искал и ядене, и пиене, а от това и българите печелели. Дядо Стоян бил уважаван от селяните - и от българи и от турци, които често се отбивали да изпият по едно кафе, да си ушийт нова аба или да вкусят от овчето сирене. Доволни били от живота българите в селото, но им тежал турският гнет - искали са да си живеят под свое, българско управление.

Минавали годините една след друга, дядо Стоян станал на 35 години, баба Руса - към 30, а деца нямали. Това вгорчавало дните им, защото в една къща не шават ли деца, тя е обречена на погибел. Кой бил виновен за това бездетство, дали дядо или баба, не се знаело - по онова време не се правели медицински изследвания за тези работи, но на дядо Стоян турците взели да му викат "Късър". Турците наричали с това прозвище мъжете, които нямали деца, независимо от причината. С годините този прякор преминал в малко променен вид и във фамилията му - Касъров. Бездетството обаче за щастие не се предава по наследство (то е и невъзможно) - иначе нямаше да имаме род.

СТОЯН СТОЕВ КАСЪРОВ (1852-1929)

По същото това време в близкото село Керациново живял друг един мъж, на име Градю, не толкова амбициозен или пък не толкова късметлия, който се препитавал с мелничарство в селската воденица, имал вече пет деца, а ето, че му се родило и шесто. Това дете му донесло голямо нещастие, защото след раждането, майката на име Комня заболяла тежко от родилна треска и починала. Годината била 1887.

Като разбрал бащата, че трудно ще се справи с кърмачето (големите му деца можели да гледат по-малките, но кърмачето...), решил да го хариже (подари). Дали го е сторил с леко сърце, никой не знае, но така или иначе малкото момченце на име Никола (дали си е дошло с името, или е било наречено така от осиновителите?) попаднало в семейството на богатия паспаловски селянин Стоян Стоев Касъров, който по-сетне станал и кмет на Паспалово.

Никола бил на четиридесет дни, когато го осиновили и искал да бозае, но баба Руса, естествено, не можела да го кърми. С овче децата се продрисквали, а те крава нямали. Няколко месеца по-късно комшийката им отсреща, леля Мария, жената на богатия овчар Вълчо Катерков, родила първата си дъщеря Райка и сама предложила да кърми и Никола, защото млякото ѝ напирало. Всеки знае, че женското мляко е най-добро за детето - хем е много хранително, хем му дава предпазни сили (имунитет). След няколко месеца обаче млякото на леля Мария намаляло и новите му родители започнали да го дохранват с друго.

Така расъл малкият Никола - макар и дребничък, бил жилав и не боледувал много. Щастливите осиновители полагали големи грижи за него, дали му добро възпитание, пратили го на училище да изучи четмо и писмо, а също го учили и на труд - от малък помагал в абаджийницата и скоро усвоил занаята, та по-сетне, като пораснал, станал добър абаджия. Помагал и в кафенето, и в мандрата - изобщо не го глезели... За добитъка, който имали, се грижел само той. Като поотраснал и дърва за зимата ходел да приготвя, което съвсем не е лека работа.

Когато станал ученик в първо отделение (бил седемгодишен) една вечер майка му и баща му го оставили да спи и отишли да поливат градината си на ленищата (там, където се сее лен) край село, без да му се обаждат. Лятото било сушаво, водата в гераните не достигала, защото много хора поливали и те решили, че през нощта ще полеят на рахат - хем вода - бол, хем по хладното - нощта била ясна и месечината греела. По едно време посред нощ малкият Никола се събудил и като не видял никой в къщата, заревал с пълен глас, защото помислил, че са избягали и са го изоставили, тъй като не е тяхно дете. Колко силно ще да е ревал, че баба Руса го чула чак от нивата и рекла на мъжа си: "Стояне, т'ва е наш Никола!" - и хукнала към къщи. Дълго го утешавала, но детето не можело да се успокои - само хълцало и дума не можело да издума.

На другия ден учителят отишъл при баща му и казал: "Стояне, какво е станало с Никола? Беше най-добрият ми ученик, а днеска не може една дума да каже - саде пелтечи (заеква)".

Разбрали дядо Стоян и баба Руса каква голяма хата (вреда) са сторили, но било вече късно. Макар и да се бил позагубил по-късно този дядов недостатък, все пак, особено когато се ядосаше, той се проявяваше. Според някои това се било появило по друг един, много по-драматичен повод, който ще споменем по-нататък. Все пак хубаво е да ги знаем тези неща и да не допускаме подобни грешки, за които един ден горчиво ще се каем...

Не глезели малкия Никола и в облеклото - ходел скромно облечен, а на нозете си носел бостали (дървени обувки) не само из махалата, като другите, ами и на хорото, спомня си баба Милка, неговата съседка отсреща, дъщеря на дойката му леля Мария. Дали не са му били купили обувки, или пък си ги е пазел за по-официални случаи? Най-вероятно е било второто.

Никола бил много музикален - свирел много хубаво на гъдулка и пеел, та по едно време баба Руса, както споменах, попска дъщеря, искала да го изучи за поп. Самата тя била голяма певица и имала чудесен глас. (Внучката ѝ, леля ми Руска, макар да няма кръвно родство с нея, имала глас като нейния, както споменаваха баба Милка).

Твърде рано научил Никола, че е осиновено дете от комшийските деца-гърчета, които не пропускали повод да му го напомнят, но той не се чувствал нещастен, защото друг татко и

друга майка не знаел. (Още оттогава дядо Стоян намразил комшията си грък, който по-сетне изиграл гнусна роля в живота му.)

Когато се задали събитията през 1903 г. - Преображенското въстание, дядо Стоян бил на 51 години и още бил кмет на селото. Щом войводата Георги Кондолов взел да събира в Паспалово будни и смели мъже да прави "смъртна дружина", дядо Стоян се отзовал и станал ятак и куриер на комитите - уреждал в дома си тайни срещи, пренасял пароли и писма.

Това не останало незабелязано от шестнайсетгодишния Никола. Будно и умно момче, той разбрал какви са тези хора и какво се готви.

Макар че не обичаше да разказва твърде много за миналия си доста тежък живот, дядо видимо се оживи, когато го попитах един ден преди 30 години за войводата Георги Кондолов. Разказа ми за първата си среща с него.

Било е няколко месеца преди Преображенското въстание. В един късен следобед в къщата на баща му била насрочена среща на войводата Кондолов (наричан още дядо Желю, тъй като истинското му име е Желязко) с паспаловския революционен комитет. Събирали пари за оръжие. Един по един членовете на "смъртната дружина" се събирали на горния кат на къщата, минавайки през задния вход. Дядо Стоян ги причаквал и им отварял портичката.

Не щеш ли, както става в романите, в туй време в кафенето влизат двама турски офицери от гарнизона и си поръчват кафе. Ами сега? Кой ще посреща хората, войводата също трябвало да се предупреди, а и още неколцина от комитета не били повикани...

Сложил той кафето да се вари, повикал сина си Никола да го сервира на клиентите и се качил горе. Турците обичали да им се прислужва бързо и да им се стои диван чапраз (почитателно и с услужливост). В туй време дядо чул, че отзад на вратата се тропа и открехнал малко междинната портичка да гледа. "Тате слязе бърже и отвори - разказваше дядо. - Влязоха неколцина, които не познавах. Един от тях - як, хубав чилик с вирнати мустаки, като виде, че надзъртам, така ме изгледа, гаче с очи ме промуши. Затворих вратичката и отидох да сипа кафето на офицерите. По едно време тате слязе, отпрати турците и ми рече да се кача с него горе. Закара ме при оня, мустакатия, а той ме гледа серт. Ти си голям веке, дума ми, и можем да ти имаме вяра. Сигурно се сещаш кои сме и че ни е опасно делото. Ще станеш един от нас, ще помагаш на татка си. Сега ще идеш да повикаш дядо Вълчо Кехая от овцете, че не знае за събранието и още тия и тия хора, а сетне ще стоиш долу на портичката да ги пропускаш. И да си затваряш устата, все едно, че нищо не си чул, нищо не си видял! Щото инак ей с тоя нож ще ти отреже главата като на пиле! Бацкай (целувай) сега оръжието!" И му дал да се закълне и да целуне ножа и револвера.

Това било първото посвещение на дядо Никола Касъров (1887-1977) в свято и опасно дело и първата му среща с Войводата. Оттам насетне често вършел и по-опасни работи - пренасял писма и пароли, съобщения до съседните села, а понякога и храна и лекарства. Понеже бил дребничък на ръст, турците не се усъмнили.

Кондолов дал на баща му една пушка от новозакупените да я скрие на сигурно място, та да вземе и той участие в уречения за въстание ден.

Не щеш ли, комшията му грък (чийто деца били казали на дядо, че е хранениче), забелязал, че често се събират хора в къщата и донесъл на турците. Арестували дядо, дълго го разпитвали и измъчвали и накрая го осъдили на 4 години затвор. Изпратили го в един от най-мрачните зандани на империята - Диарбекир. И то тъкмо преди въстанието.

Осиротяла къщата. На шестнайсетгодишна възраст дядо станал глава на семейството. Сам се справял с кафенето и абаджийницата, само дето турчин вече там не влизал. Мандрата затворили, защото не можел да коландри (да оправя) и нея.

Наминал един ден пак Войводата и му рекъл: "Никола, лошо стана с татко ти, ама ние няма да оставим тая работа неотмъстена. Ама сега, нема как, ще трябва ти да поемеш неговите задачи".

Съгласил се дядо, въпреки многото си задължения в къщата, защото единствен знаел за свръзките на баща си в другите села, а и те го познавали, тъй като често им носел съобщения и писма от комитите.

В нощта преди нападението на турския гарнизон в Паспалово, дядо отишъл при четниците до овчарското селище “Колибите”, но те го върнали да си иде в село, че бил малък - щели да им се смеят турците, че и деца водят със себе си. “Ама като ви върших работа не бях дятел!” - обидено рекъл Никола.

Там видял с пушка в ръката и комшията си отсреща дядо Вълчо Катерков (Вълчо Кехая), чиято жена го кърмила като бебе и за чиято дъщеря ще се ожени след време. “Поди си, дятето ми, - рекъл му благо дядо Вълчо - не че си малък за делото, ти свърши твоята работа, ся е наш редът. Ние сме стари веке (на 55 г. бил - б.а.), пък в село нека имаме наши хора - да вардят за челядта и стоката...” Послушал го дядо, върнал се, ама му било криво.

Вечерта на 5 август 1903 г., когато запукали пушките, стоял с майка си долу до вратата и се ослушвал. Когато пукотевицата спряла, Никола се измушил и тръгнал към Корията (гористо възвишение край селото), където вече се било събрало половината село.

Турският гарнизон бил разбит, но Войводата лежал смъртно ранен. За да не се мъчи, заповядал да го застрелят, но никой не се наемал да стори това. Теглили чоп и се паднало, според едни приказки на Паскаль, помощникът му, но той отказал с думите: “Я го имам като татко и против татка си не мога да стрелям.” Теглили нов чоп и тогава се паднало на четник с прозвището Македончето. Казват, че той го застрелял в главата.

[Хората по-сетне твърдели, че безбелли (както изглежда) Паскаль чувствал вина за гибелта на Войводата, защото след време, когато охранявали колона с бежанци, измъчван от угризения, сам се застрелял в сърцето (или пък от ръката на съдбата) с куршум уж от пищова, който Кондолов му подарил преди смъртта си. Когато се навел да гребне вода от едно дере край с. Аланкайряк (днес Ясна поляна), пищовът се изхлузил от пояса му, клонче закачило кондака и той гръмнал. И до ден днешен смъртта му е загадка, макар да се мълви, че в туй има пръст и борбата за власт между четниците.]

Какво се било случило в Паспалово? Говорело се, че вечерта по време на нападението Кондолов минал с неколцина четници покрай любовницата си, която имал в Паспалово, за да се сбогува с нея, защото не се знаело, дали ще остане жив. Турците, предупредени, му устроили засада от двора на един грък (не знам дали е бил същият, дето бе предал дядо Стоян), но когато Кондолов с неколцина от хората си минал по уличката, стреляли иззад дуvara и го улучили в корема. Един от четниците – Серафим, го изнесъл на безопасно място. После направили носилка от ритлите на една кола и го пренесли на могилата край селото. Докато можел, той командвал боя, но сетне коремът му се подул, войводата стенел от болки и молел да го застрелят, за да го спасят от мъките.

Погребали го на Паспаловската могила между два бука, а селяните отишли и отдалече изкопали чимове с трева, които жените пренесли до гроба. Изравнили го (излишната пръст изхвърлили), постлали го с тревни чимове, та да не личи, че е имало гроб, само на дънерите на буковете изрязали с нож нишан (белег), а върху гроба турили камък с издълбана буква “К”, та да се знае къде е погребан Войводата.

Баба ми Милка, дъщерята на Вълчо Кехая, бъдещата съпруга на дядо Никола (която присъстваше на разговора ми с дядо и допълваше разказа му), макар само деветгодишна, и тя заедно с жените носила в престилката си излишната пръст от гроба и я хвърляли далече в дерето, та да не личи, че е копано. Носили пръстта и плачели - всички скърбели за смъртта на войводата.

По-късно (през 1925 г.) част от четниците му преминават тайно през границата, отиват в Паспалово, изравят костите и ги пренасят в България. Сега са вградени в паметника на “Петрова нива” с последните думи на Войводата: “Делото е свято. Проклети ще бъдете, ако не продължите борбата!”.

За да вземат такива мерки да скрият гроба от турците още на втория ден след битката означава, че четниците не са се надявали на помощ отвън и са съзнавали, че въстанието е обречено. Затова, след като дали седмица-две на хората да се порадват на свободата, взели да организират преселението им в Българско, защото турците идели с редовна войска и се очаквало страшно отмъщение. Една от групите била охранявана от няколко бивши комити от Паспалово. Дядо поискал и той да помогне. Колкото за кураж комитите му дали един пищов-

кремъклия, дето се пълни откъм дулото, а той обиден рекъл: ”Тва не е пищов, ми дятешка залъгалка! Я знам де тате скри пушката, нея ше зема!” ”Ми кя тежи колкото тебе!” - смеели му се четниците.

Дядо взел все пак пищова и добре е сторил, защото като дошло време да бягат, майка му, баба Руса, я хванала кулавята (от ”кулав”, вероятно радикулит, дискова херния) и не можела да върви. ”Ми ся ли, маю, найде да те фати!” (Ами сега ли, мамо, намери да те хване!) - затюхкал се Никола, но нямало как, нарамил пушката, на другото рамо подхванал куцащата си майка и потеглили към сборното място. Като стигнал там разбрал, че няма да може да носи и майка си, и пушката, дал я на един от верните хора и останал само с пищова.

[Вероятно този стар пищов-кремъклия намерих преди 45 години (през 1959 г.) в дядовата къща под яслите на воловете в Бродилово. Много съжалявах, че бе толкова ръждясал и прояден от годините, иначе щях да го възстановя и да гърмя с него. Бях 15 годишен. Сега пищовът краси скромния музей в дома ми. Пушката си изглежда дядо после я взел от човека, на когото я дал, защото по-късно с пушка служил като митничар в Кости, а сетне с нея прекосил границата да иде в Паспалово за алтънъето (жълтиците). През следващите години я държал скрита зад миндера в старата им къща в Бродилово и чичо Васко я е виждал - имала натъкнат нож на нея. Същата пушка през комунистическо време (някъде към седемдесета година) братовчед ми Тодор, вече ученик в седми клас, открил скрита под дъските в ”темното” (килера). Цялата била в ръжда. Имало и няколко патрона с оловни куршуми. Като я видели в ръцете му, веднага му я взели и сетне дядо ходил да я хвърли - сигурно в реката - защото по това време, ако хванеха някого с оръжие, го чакаше дълъг затвор. Някакъв мъж от село го осъдили само за няколко патрона...]

Дядо бил дребничък и слабичък и не му било лесно да носи майка си. Постепенно изостанали от групата бежанци и взели да се движат сами. Свършил им хлябът. Вода пиели от деретата, ако намерят. Пристигнали три дни след другите на една поляна край бургаското село Ново Панчарево - на близо 100 километра от Паспалово! Само това да бе сторил дядо - подвиг е! Да носиш почти на гръб болната си майка и то не по път, а по горски пътища и пътеки, гладни и жадни!

Какво са изпитали нещастните хора по време на бягството, само те си знаят. Ето какво пише по този повод Христо Силянов, един от войводите на въстанието, в своята книга ”Спомени от Странджа”:

“...Поддава ли се на описание ужасът на тоя кръстен поход към земята на спасението?

Хилядна маса се движи дни и нощи по непознати върхове и долища. Шепата четници, които я провождат, се чувстват безсилни да я защитят що-годе в случай на неприятелско нападение. Те не са в състояние да пазят какъвто и да е ред в движението, да наложат най-необходимото – тишината. Те й напомнят постоянно за рисковете на пътуването, заплашват я с близостта на турските постове и засади, молят се, гневят се, заканват се. Нищо не помага. Призракът на опасността няма никаква сила над бозайничетата, които плачат; над капналите бабички; над болните и недъгавите; над бременните жени, които на най-опасното място сядат да починат с риск да изостанат от редиците; над домашните животни, които лаят и реват, без да искат да знаят войводски заповеди. Проточена на повече от километър, тая маса върви сякаш сама, без да знае къде, разкъсана на части, готова при първа тревога да се пръсне по всички страни. Един баща с товар на гърба води за ръка няколкогодишно момиченце и държи до гърдите си двегодишно детенце. То вряка непрекъснато, сърди се войводата, натякват и съседките... Бащата е в отчаяние и оставя детенцето си върху една скала, но хората му го подават пак. То продължава да писка и най-после бащата го хвърля в един дол... По-нататък млада булка, отбила се встрани от пътя, щастливо се освобождава от първа рожба. А редицата продължава своя път, тя почти се губи от очите на младата родилка: баща и майка оставят своя първенец на божиите грижи и бързат да застигнат дружината...

...Тая трихилядна маса беше вече във от опасност – на свободна българска земя, - но по лицата още стоеше изписан ужасът на преживяното и виденото из пътя: глад, мъка, горящи села, възтържествувал неприятел, който ги дебне, жаден за отмъщение и кръв. Босоноги и дрипави деца, млади жени с разкъравени крака, бабички и старци, претоварени

всеки с по нещо оцеляло от пламъците: черги, котли, дрехи, покривки и друга покъщнина. Всички се тръскаха на земята, убити от умора и вълнение. Малките деца се гушеха до майките си и им искаха хляб, а бащите седяха до тях неподвижни и гледаха някак тъпо и безсмислено...

...Тези тъжни редове за страданията на нашите въстанали и нечовешки наказани за дързостта си селяни не мога да не завърша с една бележка, която намирам останала от онова време в записната ми книжка:

“Колко трогателно мил и достоен за жертви и самопожертвование е тоя клет народ със своята наивност и простота! И след толкова изпитания и горести той не ни осъжда, не ни ненавижда, няма дори смелостта да критикува нашите грешки! Какво робско примирение. Каква покорност пред ударите на съдбата.

Като че ли всичко е трябвало да бъде така, като че ли всичко туй било от Господ!...”

Веднъж запитях дядо Никола никога ли не е срещал истинския си баща и защо никога не ми е говорил за братята и сестрите си. Макар и с неохота дядо рече: “Съде един пъкъ ги видех - гъту бягахме от турците подир въстанието” (Само един път ги видях като бягахме...)

Като пристигнали до Ново Панчарево в лагера на бежанците, нямали и коричка хляб. Прекарвали ден-два на подаванията на другите, но и те нямали много - от бежанския комитет им раздали по малко брашно, но то бързо свършвало. В лагера имало хора от различни села. Имало и от Керациново.

На другия ден към дядо приближила млада, черноока жена, попитала го той ли е Никола Стоев от Паспалово и го повикала да му даде хляб. Закарала го при група непознати хора и го посочила на един възрастен мъж. Мъжът го гледал, гледал и по едно време продумал. Казал, че се казва Градю и че е рожденият му баща, а тези наоколо са братята и сестрите му (двама братя - Димитър и Дико и три сестри – Марула, Дафина и Тодора). Предложил му, ако иска да остане при тях - хляб, колкото за него щял да се наиде, но за майка му... нямало да стигне.

“Гледах го учуден - разказваше дядо. - Бил ка татко ми. Виде ми се отебери чилияк (обикновен човек), просто облечен. Реках му, я еднъ майка знам и един татко. Майка дотука наръки съм я носил и от нея се не деля!”

Не настоявали много хората, цели шестнайсет години не му се били обадили, сигурно чувствали вина, но все пак му дали парче хляб. Никола го взел и се отдалечил. После дълги години не ги виждал. Те решили да останат да живеят в Ново Панчарево, където потомството им живее и днес. През следващите десетилетия дядо ми, както и баща ми, са поддържали известни, макар и не много интензивни контакти с тези хора. Когато през 1923 г. останал без работа, дядо потърсил мъжа на сестра си Дафина (Анастас май че се казвал), който по онова време бил главен горски надзирател на района. Той го назначил кантарджия в с. Урдовиза (днес с.Китен) - да тегли на кантара дървените въглища, изнасяни за Турция. По-късно сестра му Дафина му гостувала за известно време на село и на дядо му ставало много драго, когато го защитавала: “Ми те му цирика на брат ми!” (не му се карайте на брат ми!). А на него казвала: “Никола, ми гълча булката! Виж колко кротка и работна е.” (Ставало дума за баба Милка). А веднъж му казала: “Ти що не кръсти втората си дъщеря Комня на майка, ами Мария, на другата баба?” Дядо нищо не отвърнал...

Една от сестрите на дядо - Марула, се заселила в айтоското село Тополица. (Омъжила се за някой си Никола и имали деца Дико и Ганка. Дико починал на около осемдесет години преди година-две. Имал син Янко, който днес живеел в Айтос и имал магазин за акумулатори.) Баба Милка й отишла преди години на гости и оттам се върнала с костилка от някакъв много едър орех. Посяла го на лозето на “Тепавицата “ и после израсна огромно дърво с много едри орехи (живо е и днес). Това е спомен от баба Марула - дядовата сестра.

Истината е, че после децата на дядо не поддържаха активни връзки с потомците на братята и сестрите му. Никога не успяхме да станем близки. Веднъж с баща ми, майка ми и жена ми ходихме в Панчарево и се срещнахме със сина на една от сестрите. Димитър, на годините на баща ми, бе с една ръка - другата бе загубил при някаква злополука. Оказа се, че

мъжът на дъщеря му работи като шофьор при моята жена в Дом майка и дете. По късно и жена му, Таня, започнала работа там като домакинка. Преди няколко години Ваня ме запозна с нея. Дали имах някаква нагласа, но в един миг като че ли установих някаква прилика с дядо Никола.

Въпреки това не успяхме да станем близки с тези хора. Дали някакво чувство за вина ги гнетеше, но нито веднъж не се наговорихме да си гостуваме, макар че Таня живеят и сега само на стотина метра от нас и понякога си купуваме зарзават от нея, а когато живеехме в комплекс "Славейков", един от чичовците ми от този род живееше в блока до нас. Знаехме се, често се виждахме и се поздравявахме, но никога не сме си гостували.

За разлика от тях, много по-близки станахме с други едни хора от поморийското село Лъка (на двайсетина километра от Бургас), чиято майка, леля Злата, твърдеше, че е по-голямата сестра на дядо, което той и до смъртта си не прие. "Тъва жена е енглъш (заблуждава се), - казваше дядо. - Кък ше е по-голяма от мене, като глем колко е по-млада?"

Веднъж я заведох след нейно голямо настояване в Бродилово при дядо. Зарядвана, тя посегна да го прегърне и целуне, като прочувствено викаше: "Братко, братко!" Дядо Никола се дръпна: "Хъ ся, ше се бацкаме къту цигънъе!" (Хайде сега, ще се целуваме като цигани).

Майката на леля Злата преди да умре, я заклела да намери брат си, когото преди години харизала на чужди хора. Търсила, търсила горката жена и накрая намерила дядо Никола. С чичо Желю и леля Марийка, както и с децата им станахме близки като истински братовчеди (кой знае пък, може и да сме!) - присъстваме взаимно на сватби и погребения, както е и с останалите ми братовчеди, търся понякога братовчеда Кольо, който е много сръчен автомонтьор, да оправи нещо по колата ми...

През 1986 г. баба Злата почина. Ако беше сестра на дядо, трябваше да бъде над стогодишна. А на кръста ѝ пишеше деветдесет и две (ако не греша). В края на краищата какво е роднинството? Кръвната връзка или взаимното уважение на хората един към друг?

Минало известно време и част от бежанците са върнали по родните си места. Турците не ги закачали, защото имало сключена спогодба с България за връщане на бежанците. (Те обаче никога не им простили за въстанието). Върнал се и дядо Никола с майка си. Селото било опожарено, но тяхната къщата била почти незасегната, макар и ограбена от гърците, а добитъкът - разпилян. Майка му била болнава и не можела да работи тежко. С всичко трябвало да се справя сам. Как е успявал, той си знае. Все пак изхранвал себе си и майка си.

След известно време баща му се върнал от затвора Диарбекир. Хората не могли да познаят в него предишния здрав и снажен българин. Смазан бил от побоища и изтезания, но все отричал и никого не издал. После до края на живота си все боледувал. От само себе си се разбира, че повече кмет не можел да бъде. Паспалово си останало в турски земи, съгласно Берлинския мирен договор от 1878 г., осакатил България по волята на великите сили.

Минавали годините, тежки и нерадостни. Като стигнал съответната възраст, дядо Никола го взели войник в турската армия. Служил 4 години (около 1907-1910 г.), но ми е разказвал само за времето, когато е служил като военен фелдшер във френската болница в Истанбул. Лекарите там били повечето французи и научил много неща от тях, включително и някоя френска дума. Пъргавото и будно момче се харесало на персонала и го научили на доста неща от медицинската професия, които по-късно сигурно са му били от голяма полза, когато станал селски фелдшер и хининар (така го наричали, тъй като раздавал безплатно хинин срещу ширещата се тогава малария). В болницата по едно време се грижел за един тежко болен офицер, французин, на служба в турската армия (такива имало немалко още от последната Руско-турската война). Трогнат от всеотдайните грижи на младия санитар, преди да умре офицерът му подарил часовника си - твърде ценен подарък за времето - един тежък сребърен Лонжин със златни стрелки, който дядо подари на мен през седемдесетте години, след като баща ми се отказа в моя полза, тъй като вече бях създал единствения в рода ни наследник на фамилията Касърови. Дядо изглежда държеше часовникът да се предаде на

внук, носещ неговата фамилия. Днес този часовник е скътан на сигурно място и в мислите си го наричам “Дядо Никола”. Дано идните поколения си спомнят за дядо, щом го видят...

Не зная на каква медицина са го учили в Цариград, но дядо умееше перфектно да “бие” инжекции, спазвайки стерилността, знаеше кога и как да пуска кръв, както и да взима кръв от ухото за малария, даваше необходимите илачи за повечето тогавашни болести.

Можеше също и да бае, но това бе научил май от някакъв индиец. Едната басня можела да накара змия, ако иде към тебе да спре и да се свие на кълбо, а другата лекувала ухапване от змия. Чичо Васко я има и твърди, че който я каже на друг, не може повече да я ползва. Затова трябва да я откраднеш. Той си я бил откраднал от дядо.

И тъй като на мене ми я даде баща ми, което значи, че се е отказал в моя полза, аз пък се отказвам в полза на всички, които са си направили труда да прочетат това повествование. Тя гласи следното:

“Негурни мурни, тит наме

Ветигаме мурни.

Гит наме Ветига (подчертаното се повтаря три пъти);

Ей планлар (казва се името на ухапвания и мястото на ухапването и се духа три пъти срещу слънцето);

Падишаханиза Ве зехир -

леринизи гери аласанъс (повтаря се три пъти);

Джурни мурни деюни

тюп зевишли рип ветигани ветигани. (повтаря се три пъти).

За по-сигурно цялата басня се повтаря три пъти.

Едва се бил завърнал от казармата младият Никола, вече възмъжал, заловил се да помага възрастни, да постегне туй-онуй, че баща му, както отбелязах, след затвора все бил болнав, и ето че турските власти отново го мобилизирали - този път в обоза, заедно с воловете и колата им. Паднало му се да пренася дървени въглища от кюмюрджийниците в България през граничния пункт за нуждите на турската войска. (По онова време границата минавала през р. Атлиман до сегашното село Китен, южно от гр. Приморско, съгласно Берлинския договор от 1878 г., а по късно и съгласно Цариградската посланическа конференция през януари 1886 г, след съединението на Княжество България с автономната област под турско управление Източна Румелия.) Уж било за един месец, а вече минавали два и все не го демобилизирали. Надзърнал тогава дядо в едно от тескеретата (пътен лист за свободно пътуване), което издали на един от освободените, и видял, че вътре били написани само две-три думи на старотурски (с арабски букви). И тъй като в болницата в Истанбул се бил научил малко да чете и пише, вмъкнал се тайно в караулното на митничарите, взел лист и перодръжка, написал същите тези думи, ударил един печат, дето стоял в чекмеджето, и документът бил готов. Без да се бави повече, запрегнал воловете и тръгнал за село пред изумения поглед на онбашията, който така и не разбрал как този момък така внезапно се сдобил с тескере.

Като се върнал в къщи майка му и баща му взели да се скасват (притесняват), задето така е сторил, но на него хич и не му пукало. Така и не го потърсили. А другите, които мобилизирали заедно с него, още дълго време мъкнали въглища с колите си за турската армия и то ангария (безплатно).

И тъй, върнал се дядо в Паспалово с фалшивото тескере и взел да се заглежда по момите - време му било - надхвърлил бил вече 22 години.

Заживяла по това време в Паспалово хубава и кръшна мома - Дона се казвала. Живеела с майка си само, защото нямала баща. Наричали я Дона Харабеткина (дали не е била Гарабеткина и да е била от арменски род?) И майка ѝ на младини била хубава и буйна, но я излъгал някой си (дали не е бил някой Гарабет?), тъй като го дострашало да се ожени за такава хубава жена. Защото била толкова хубава, че нямало мъж, който да я погледне и да не

я пожелае. Дъщерята приличала на майка си не само по хубост, но и по нрав. Буйна, весела, закачлива и ... устата. И хубава. Много хубава!

Дядо, щом я видял, хлътнал по нея. Но нали си бил стеснителен (по туй му приличам), не можел да си представи, че може да тръгне да я задиря. Къде ти с тази хубавица! Но Дона изглежда също го харесвала, защото взела често-често да се отбива в кафенето за туй-онуй. По това време дядо въртял кафенето, а баща му работел в абаджийницата. Майката се навъртала и тя при мъжа си - да помага с каквото може.

Така че родителите му не били свидетели на честите му срещи с Дона, макар да подочули за тях. Представям си колко е бил влюбен дядо, като имам предвид колко съм влюбчив и аз. Когато един ден Дона го помолила за жар от огнището, а жаравата в кафенето била изтляла, Никола се качили горе да вземе от одаята (стаята), а Дона - след него. Клекнал той до огъня да загребе жар, клекнала и Дона. По едно време се закикотила за нещо, залитнала, и за да не падне, хванала се за него. Ама той нали също бил клекнал, не я удържал и се кълбучил (изтърколил) назад, а Дона - връз него! Пуснал дядо лопатката с жарта и се заборичкали на топлия козинар пред огнището и кой знае какво щяло да се случи, ако случайно (или пък дочула смеха) не влязла майка му. Като ги видяла, чак й прилошало - дума не можела да обели! По едно време се поокопитила и взела да им цирика (да се кара), пък Дона се връцнала и рекла: "Ти мене ми ми цирика! Я съм от пърчена коза яре!" Скокнала момата, оправила си фустата и припнала надолу по стълбите. Забравила и жарта. Ала каква жар се била разпалила в сърцето на дядо, та той се сопнал на майка си: "Нема да ми цирикаш! Я си я бендисвам (харесвам) Дона и ше си я зема!"

Баба Руса естествено не можела да допусне такава снаха в къщата си и продължавала да му гълчи. Дочул гюрултията, дошъл и баща му и се намесил и той: "Бре, ми малко ли са момите в село, та си бендисал баш тъва гювендия?" "Нема да хи викаш така! - перчел риж мустак дядо Никола. - Кя е честна мома, хубава е и ше си я зема!" "Дума да не става!" - отсичал баща му. - Ше ни се смее цяло село!"

Майка му взела да го увещава: "Бре Никола, на виж отсреща Милка на Вълчу Катерката каква хубава момичка стана - кротка, хрисима, пък и те иска..." "Коя мари, Милка ли? Ба, не ща я тъва хърла! Ми кя е още дятел!" (Не я искам тази сополанка! Ами тя е още дете!) "Кък ше е дятел, шестнайсет години забра..." "Къту не щеш Милка, друга си наиди тогава, ама Дона да не е!" "Дона и никоя друга!" - инатял се дядо.

Тогава дядо Стоян решил да промени тактиката и заел по-твърда позиция: "Земеш ли Дона, не те ща в къщата си!"

Никола вероятно е останал за миг безмълвен, поразен от тази закана, сетне се въртнал и забързал към стаичката си. Стегнал си раницата и рекъл, че минава в Българско. Там щял да живее при братята и сестрите си и тука повече няма да се върне. Пък Дона пак щял да си вземе.

Сега пък дядо останал втрещен от тази закана и се чудел какво да направи. Тогава приложил хитър ход, който станал причина да се родя аз, а не някой друг, евентуално с арменска кръв в жилите.

Никола едва бил тръгнал, и баща му пратил конник по околен път до Малко Търново с една жълтица за турския чиновник, при условие, че откаже да издаде виза на дядо за България. Изглежда, че конникът добре си бил свършил работата, и че жълтицата е изиграла ролята си, защото след някое време дядо се върнал оклюман, хвърлили раницата от гърба си и през 1914 или 1915 г. се сгодил за баба ми Милка, онази "хърла" от отсрещната къща.

Малката Милка станала хубава мома, работна, добра и кротка. Много кротка. Точно такава жена му трябвала на него, та да изтрайва на особеностите му нрав.

Но дотогава ще минат цели четири-пет години. След като не му дали де се ожени за Дона, дядо отказвал изобщо да се жени. Казвал, че така ще си ходи лефтер (ерген). Вече бил 23 годишен, а за онова време това били много за един ерген... Притеснена, че момите ще спрат да го искат, че е стар, майка му, баба Руса, се възползвала от някаква подмяна на документите и уж погрешка го писала две години по-млад. Дядо Никола не отдал на това

нужното внимание и не отишъл да оправи “грешката”. Тя обаче щяла да му изиграе лоша шега след време...

Тъкмо се били куртулисали (отървали) от историята с Дона и ето ти нова беда - избухнала Балканската война (1912 г.). Тя им донесла и мимолетната радост да се чувстват свободни българи само няколко месеца - до юли 1913 г., когато се разразила Междусъюзническата война (1913 г.) и Турция, възползвайки се от тежкото положение на България, си взела обратно земите (без Малкотърновско и Царевско). Решена този път да прогони веднъж за винаги българите от тези земи, нарушавайки Цариградския мирен договор, Турция предприела неவிждано по мащабите си обезбългаряване на Източна Тракия, заселвайки я с мюсюлмани от Косово и от другаде, за да няма после България етнически претенции. (Защо не постъпихме и ние като Турция и не изгонихме в отговор всички турци от България? Сега нямаше да имаме етнически проблеми и една малка турска партия да бъде балансир в няколко правителства! Защото не сме мъже, а баби, затова! И политиците ни са пундъовци!) В резултат на тези действия на турските власти започнала бежанската епопея и безпрецедентното разоряване на 400 хиляди българи от Източна Тракия и 600 хиляди от Македония, за които дълго ще се разказва като една кошмарна приказка от поколение на поколение. Много от тях били избити от башибозушки орди.

Все пак за късмет (ако това може да се нарече късмет) да осигури изселването на населението от района на Паспалово била натоварена редовна турска войска, а не башибозук (нередовна турска войска, сбирщина, отличаваща се с необикновена жестокост и безчинства).

Една сутрин селото осъмнало обградено от турска войска. Отишъл офицерът при кмета и му показал заповед, съгласно която в срок от три дни трябвало да се изселят в България.

От всяка къща се понесъл плач, като на умряло. Този път чувствали, че напускат родните си места завинаги. Позволили им всеки да натовари на колата си, (ако има такава) каквото може да носи. Стада с добитък не им разрешили да вземат със себе си. (Гърците и турците в селата се възползвали това и ги купували на безценица или пък обещавали да ги пазят, докато хората се върнат, но после нищо ние им платили). Някои, като дядо Вълчо, овреме се усетили и закарвали стадата близо до границата и ги прехвърлили в Българско, а жените и децата, тръгнали с кервана, причакали да минат границата и ги взели със себе си.

Натоварили хората в колите челядта си и най-необходимото, с което да започнат нов живот в чужди села при чужди хора.

Дядо Стоян, като заможен човек, добил пари и от абаджийницата, и от кафенето, а и от мандрата по-рано, имал скътана някоя и друга жълтица за черни дни и ето, че те дошли. Сред хората се говорело обаче, че ако турците научат, че някой носи пари или злато, отнемали му го, а после го убивали, за да не ги издаде на властта, защото това все пак била редовна войска, а не башибозук и войниците сурово ги наказвали, ако грабят...

Дълго се колебал дядо Стоян какво да прави с парите, ала нямало много време за колебаене. Преди да заминат повикал сина си Никола, преместили малко камъка под централния дерек (стълб), който крепял покрива на мандрата, изкопали плитка дупка и заровили в нея медна съдинка, пълна с жълтици. Залели ги отгоре с овче масло, завили го в една кърпа и го заровили. После наместили пак каменната плоча и си тръгнали, обръщайки се да погледнат току-що заровения труд на десетките години живот. Все пак слаба надежда оставала, че може би един ден пак ще се върнат по родните земи... Дядо дълги години пазеше документите за собственост на земите и имотите в Паспалово и сега са май в Бродилово. Само дето са писани на старотурски с арабски букви и няма кой да ги разчете.

Колко е бил голям този съд, и колко пари е имало в него, трудно може да се каже - дядо не искаше да говори по този въпрос. Леля Руска казва, че били само 30 турски махмудии, леля Миче - едно канче, а според баща ми - малко бакърче. Заровили всичко. Дядо оставил само кожена кесия с шепа жълтици за храна, но преди да тръгнат, подплашени от хорските приказки за грабежи и убийства, пак се върнали, изкъртили с дядо един халтав

камък от вътрешната страна на високата каменна ограда, пхнали вътре кесията и сложили обратно камъка. Тръгнали с няколко гроша в джоба.

Няколко дни се низал керванът от коли и плачещи жени и деца, от мучащ жаден и гладен добитък. Възрастните траят, но жадно дете как да утолиш? Сетил се някой, взели да карат децата да пикаят в цървулчетата си, после отдолу под кожения табан избивала влага, която не била солена и те я лижели ... Нощем спирали в някоя кория или до извор да пренощуват, запалвали огньове да се постопят, защото вече било есен и валил ситен, прогизващ дъжд. Турската войска обграждала лагера, за да го пази от разбойници и башибозуци, които обикаляли наоколо като гладни чакали, опитвайки се да ограбят някой отлъчил се от лагера бежанец. “Току ще изпука пушка - разказваше баба Милка - и ще се вдигне врява. Какво става, питаме ние, а хората думаха: Разбойници безбелли (изглежда) са видели, та са стреляли връз тях”. (Дядо пък казваше, че войската ги пазела не от разбойниците, а за да не се разбягат хората и да не се върнат обратно по къщите си.)

Какво щеше да бъде, ако не са имали все пак този късмет да ги съпровожда редовна турска войска - щели са да бъдат поголовно ограбени и избити. Мнозина от другите кервани били сполетени от тази участ.

По време на бягството (така наричаха преселението) се случвало да се разлъчат близки и роднини, годеник и годеница, деца от родители... На граничния емиграционен пункт в Малко Търново разпределяли бежанците доколкото могат според желанията им, но повечето предпочитали да се заселят близо до родните си места, та един ден, ако нещата се променят... Семейството на дядо Никола се установило в с. Кости, близо до гр. Царево, а дядо Вълчо с челядта си стигнал, както вече споменах, чак до Созопол, но по-сетне се върнал по-близо до родните земи, заселвайки се в с. Звездец, а после за кратко и в Бродилово.

Заживели хората по новите места - не било лесно да се сбира наново дом - в Кости земята била малко - лъките тесни, почвата - песъчлива и неплодородна. Минавали годините - една, втора, дядо често си спомнял родното Паспалово (Керациново той изобщо не помнел), тихата уличка покрай дерето, къщата им с кафенето и абаджийницата, комшиите им, дядо Вълчо и леля Мария и... хубавата им щерка Милка... Сякаш сега я вижда, покаже се на чардака, погледне свенливо към него, а той врътне глава смутен. Тя се усмихне с кротката си усмивка и влезе навътре, а дядо още дълго се чуди какво е туй сладко чувство в гърдите му...

Когато научил, че дядо Вълчо е дошъл със семейството си в Бродилово, Никола казал на баща си, той проводил годечари и през 1915 г. се сгодили с дъщеря им Милка. Обрекли се един на друг. Сватбата насрочили за следващата година.

И ето ти нова беда! Избухнала Първата световна война. На страната на Германия България нападнала Сърбия. Започнала масова мобилизация. И нали баба Руса писала дядо две години по-млад, та да не спрат да го искат момите, взели, че го мобилизирали и в Българската армия, тъй като отново попадал в мобилизационната възраст. Не помогнали никакви увещания и кандърми, че не е на толкоз години, колкото пише в личната му карта, Кой ти вярва? Военно време е - малко ли кръшкачи се опитвали да се отклонят от военна служба? И така след четиригодишна служба в турската армия, дядо го взели за три години и в българската. Представям се как е проклинал глупостта на майка си, но всяко зло за добро...

В армията дядо бил санитар в кавалерийска част и се научил да язди много хубаво. Изглежда се е проявил със смелост във войната защото на една снимка го има в униформа и с орден за храброст (за жалост орденът е изчезнал). После, след години, когато бил пощенски куриер между Бродилово и Ахтопол, по панаирите, когато селските момци се надпреварвали в кушия (надбягване), дядо яхвал коня Алчо с който ходел за пощата, пришпорвал го и всички изпреварвал. Много добър ездач бил!

След края на Първата световна война, някъде към 1919 г., дядо докарал баба Милка от Звездец и се оженили. Сватбата се състояла в Кости. Информация за сватбата им нямам абсолютно никаква, с изключение на един куриозен момент, разказан ми тия дни от дъщеря им леля ми Марийка.

НИКОЛА КАСЪРОВ КАТО САНИТАР В БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ

Когато процесията от сватбари се запътила от къщата им към църквата, по стар обичай, булката не бивало да върши нищо: шаферите държали булото зад нея, за да не се закачва за трънъту, а специален човек, наречен „секнар” стоял неотлъчно до булката и трябвало да изсекне носа ѝ, ако случайно се наложило. Добре, но на път към църквата, булката (баба Милка) изведнъж спряла наред път. Цялата сватба спряла след нея и се зачудили какво става. Булката, която не трябвало дори да проговори само посочила с поглед надолу – носната ѝ кърпичка се била изхлузила от ръкава ѝ и паднала на земята. Настанала паника: никой нямал право да докосне кърпичката ѝ, освен един човек. „Секнарят! Кома, секнарят да дойде!” – завикали всички и човекът тутакси се появил. Той взел кърпичката от земята и понечил да обърше носа на баба, но тя, отвърнала глава. Нямало нужда. Тогава секнарят пхнал кърпичката в ръкава ѝ и процесията продължила.

След женитбата дядо започнал работа като държавен служител - станал митен (митничар) на границата и като такъв имал униформа и право да носи оръжие. Тогавашните митничари не стояли само на пропускателния пункт, както сега, а сновели нагоре-надолу по границата (подобно на граничарите) и следели да не си пренася контрабанда. Ето защо били и въоръжени. Дали е носил бащината си пушка, или са му били дали друга, не е известно.

Минала година и ето, че на 25 май 1920 г. се родил баща ми - хубаво, здраво бебенце. Кръстили го на дядо Стоян. И него, и баба Руса, вероятно не ги свъртало на едно място от радост. По едно време баба Руса отишла по някаква работа в Малко Търново и като се върнала разправяла: “В Търново гледах, гледах, ама като нашето дяде хубаво не видех”. Баба Милка сигурно се е кипрела доволна - похвалила е свекървата внучето...

Минала година, две, момченцето растяло, здраво и палаво, младото семейство и старите живеели заедно в една къща, но се разбирали и спогаждали. Всичко било от хубаво по-хубаво, че човек можел да си помисли: много хубаво не е на хубаво...

И ето, през 1922 г. или 1923 г. починала баба Руса (не е известна точната година, а гробищата в Кости са преместени и старите паметници - разрушени).

Дядо бил на обиколка по границата, когато му съобщили скръбната вест.

Върнал се в Кости да я погребее. Целунал за последен път хладното чело на жената, която не го била родила, но цял живот наричал “майко”, сложил китка цвете на гроба ѝ и тръгнал обратно към границата.

По това време една мисъл се била загнездила в главата му и не му давала мира, додето не я осъществил. Както си бил в митничарска униформа и с пушка на рамо, като стигнал границата срещу Паспалово тайно я преминал и късно през нощта стигнал в селото. В тяхната къща вече живеели турци, докарани почти насила от къде ли не.

Дядо прескочил каменния дувар, напипал халтавия камък, измъкнал го, и тъкмо когато напипал кесията с жълтиците, кучето на собственика се разляло и хукнало към него. Грабнал дядо каквото можал в ръката си, защото кожената кесийка била изгнила и се разпаднала, но все пак няколко монети успял да пхне в джоба на шинела, преди кучето да го достигне. Метнал се на оградата да я прескочи. Кучето отдолу бясно лаело. Турчинът се събудил, излязъл на чардака, викнал нещо, после гръмнал с ловната си пушка към него. Дядо се ядосал, скочил зад зида, свалил карабината и той пушнал. С това искал не толкоз да удари стопанина, колкото да покаже, че е въоръжен, та да не го преследват. Наскачали комшиите, дядо видял, че става опасно и търтил да бяга. Изглежда, че доста се бил уплашил, защото оттогава отново взел да запъва като говори.

Не се оказали кой знае колко много жълтиците в джоба му. Повечето похарчил, когато строил новата си къща в Бродилово, но явно е искал с нещо да го запомнят децата и внуците му, защото за всеки бе предвидил по една златна монета. Когато се оженил и му доведох да види едногодишния си правнук, ме повика по едно време в малката си стаичка долу, полутъмна и окадена от цигарите му, развърза пожълтяло от годините парцалче и в него лъснаха няколко жълти монети. “Ти си най-големият и имаш избор. Земи си тъва, дето най си харесаш!”

Харесах си една наполеонка с красиво изображение от едната страна, но от другата бе жестоко одраскана с дълбока драскотина. Затова избрах една стара турска лира, не толкова красива, но доста тежка. Като не е красива, рекох си, барем да е по-голяма. (И към жените подходяме понякога така...) Такива жълтици той е дал и на децата си, когато са се женили, а и на другите си внуци. Красивата наполеонка с драскотината май се падна на сестра ми. Не знам дали сама си я избра, или дядо ѝ я бе дал.

Когато, макар и рядко, се случва да зърна парата сред ценните ми неща, се сещам за риска с който дядо се е сдобил с нея. Затова не позволих да я развалят за пръстен. Как ще я дам, когато тя е живият спомен за дядо!

НИКОЛА КАСЪРОВ КАТО МИТНИЧАР (ОКОЛО 1920 г.)
(ако се съди по стойката, вероятно язди кон)

Който е ходил в Кости, не може да не знае, че земята там не достига - лъките са тесни и почвата - пясъчлива. Такава една пясъчлива нива се била паднала на дядо Стоян, близо до границата с бродиловските лъки (срещу местността Туркица, по течението на Велека), където нищо друго, освен конопаль (коноп) не виреело. Междувременно през 1923 г. дядо Стоян се оженил повторно за една баба Желка, която за жалост се оказала доста черна душица. Тя била вдовица, но нямала свои деца, а само племенници, но много държала на тях и все към своя род теглела чергата. Затуй не искала дядо ми и снаха си вкъщи.

Когато се зачуло, че в Бродилово ще раздават земи на безимотните, дядо Стоян посъветвал сина си овреме да иде да живее там - в Бродилово лъките са широки, земя има повече, а е и много плодородна - като дойде селят (разливът на реката) богато я наторява с нанос, лесно се копае и държи влага цяло лято. Пък и Бродилово е наблизко - десетина километра по течението на реката. Като младо семейство без други доходи, нямало съмнение, че щели да ги оземлят, затова през 1923 г. взели, че се преместили в Бродилово. Зетят им, Костадин Диков (нали си спомняте - който бил женен за сестрата на баба Милка, Райка) бил кмет и им предоставил една стара гръцка къща близо до старото училище да се приютят. Само дето се опасявал хората да не вземат да говорят, че ги оправя, защото са му роднина.

Бродилово било предимно гръцко село - от онези гърци, потомци на онези ахтополските елини, които зарязали риболова и морячеството и се отдали на земеделие. Трудолюбиви и майстори в обработването на земята, те се възползвали умело от ежегодното прииждане на реката и чрез подходящо разположени прегради задържали речния нанос, наторявайки по този начин почвата (както са правели селяните в Египет). Лъките (земите от двете страни на реката, които се заливат от пролетното ѝ прииждане) засявали предимно с царевица, но и с коноп (за влакно), фасул и какво ли още не. Край реката гърците насаждали орехи, които много обичали. И днес хората ги берат, но малцина се сещат за тях.

През 1913 г., когато турците изгонили българите от земите им, немалка част от бежанците намерили убежище в Бродилово. За да настанят българите, властите разпоредили гърците да се сместят по две семейства в една къща, а опразнените раздали на бежанците. Не им е било вероятно лесно на гърците да оставят домовете си, но казват, че не приели зле българите-бежанци, дори им съчувствали, защото самите те били бежанци едно време, когато турците завладели земите им...

В Бродилово дядо си намерил нова държавна служба - нали бил образован, четял и пишел перфектно, назначили го куриер на пощата - да ходи с коня си Алчо до Ахтопол и да носи пощата за Бродилово и Кости. Тази работа отнемала около половин ден, а през другото време дядо шиел аби, бил и хининар - раздавал безплатен хинин на населението и изследвал кръвта им за малария. Със счупено наполовина стоманено перо за писане, обгорено в спирт и потопено в йод, дядо до петдесетте години на миналия век боцкаше висулката на ухото на хората и вземаше капка кръв върху малко правоъгълно парченце стъкло, което изпращаше за изследване в града. Тогава имало широка кампания за борба с маларията, която била истински бич за населението по крайморските блата, финансирана от фондацията Рокфелер.

Понеже, както споменах, в Цариград служил във военната болница, в село дълги години беше нещо като доктор. Дори на баба по едно време ѝ викали Милка Дофтурката. Макар хората да му се отблагодарявали с едно друго (пари най-често нямали), на стари години дядо не обичал да го безпокоят по медицински въпроси, особено когато имал друга работа. "Поди бре, Никола! - приплаквала след него баба. - Чакат хората, усутра (сутринта) още се обадиha, болен е чилиякт..." "Ше пода, на, ше търча! Я днеска цял денъ съм орал, ся ше търча! Олвету още не съм разпрегнал!"

И все пак, след като се оставел да бъде увещаван известно време, отивал и помагал на хората (ще призная, че и аз имам този табиет). И днес още споменават като дядо Никола Докторът. "Няма къща в село, в която да не съм влизал да лекувам" - рекъл веднъж на чичо.

Когато един бродиловчанин заболял тежко, дошъл от Кости доктор Григорий Дуршенко и му назначил инжекции. Сутрин и вечер дядо ходел цял месец да му ги "бие".

Когато човекът оздравял, отишли в Кости да благодарят на д-р Дуршенко. “Защо на мен? - удивил се руснакът. - Не го излекувах аз, а Никалай! На него ще благодарите!”

През 1923 г. им се родило второ момче - чичо ми Васил. Искали да го кръстят на дядо Вълчо, бащата на баба Милка, но кръстникът рекъл: “Кръстих го Васил - пак е Вълчо, но по-модерно...” Хубаво име е Васил - царствено. (Чичо Васко днес е на 84 г. Е, не е съвсем здрав вече - недовижда и недочува, а и кръвното му налягане понякога се качва, но всяко лято дъщеря им и зет им ги докарват с чинка в село и тук, в лятната си къща, прекарват сред близки и роднини. И ние често ги навествяваме. Много си ги обичаме!).

По-късно на баба и дядо им се родили две момичета - Руска (1927) и Марийка (1932).

И така дядо свързвал двата края къде с “докторлък”, къде с абаджийство - чичо като поотраснал взел и той да му помага. Някъде преди 1923 г., както споменах, го назначили куриер, да носи пощата от Ахтопол. Началникът на пощата в Ахтопол бил комунист и по време на изборите за XXI народно събрание през м. ноември 1923 г. предавал на дядо с пощата и пакети бюлетини на комунистите, печатани в чужбина, които да носи в с. Кости на някой си Рогачев (който се оказа, че бил чичо на чинка Керка – жената на чичо Васко).

Дали и дядо Никола е бил “левичар” (бащата на майка ми, дядо Христо, веднъж споделил с чичо ми Васко, че дядо Никола още от Кости дошъл с леви убеждения), но така или иначе, след тези избори, спечелени от Демократичния сговор, започнало голямо гонение и на земеделци, и на комунисти.

Събудил се дядо една сутрин и казал на баба: “Милку, лош сън сънувах. Качвам се я на конят (на село всички съществителни са с пълен член) да пода за пощата и като минавам покрай къщата на Георги Апостолов, гледам, нужникът (клозетът) му прелял и мръсотията заляла пътят. Конят рипна да прескочи, но стъпна вътре и ме опръска...”

В Ахтопол го чакала неприятна изненада - посреща го там новият началник на пощата и му казва: “Никола, уволнен си. Някой те е наковладил, че си бил комунист - пренасял си бюлетини на комунистите за изборите и сега ми е наредено да те уволня.”

Назначили на негово място Георги Апостолов, когото вечерта сънувал и оттогава у дядо се загнездило едно недоказано съмнение - че той го е издал, за да му вземе мястото.

Имало ли е и други последици за дядо, освен уволнението, той упорито отказваше да каже, може би е имало, мълчанието му загатваше за това - изглежда, че жестоко е бил заплашен с разправа, защото до края на живота си повече с политика не се занимаваше...

След уволнението дядо е сменил доста занаяти. Тъй като до 1928-29 г. не бил оземлен и със земеделие не можел да се прехранва, се захващал с какво ли не - работел в мандрите, а по едно време станал и тепавичар - ходел по селата да събира домашно тъкан плат за тепане (водна процедура за пране, чистене и разбухване на платното) в тепавицата над Синия вир на ряхката (рекичката) Еленица. Изглежда го е било срам да вика (“Сбираме сукно за тепанееее!”) и се отказал. Бил е също и магазинер в кооперацията в Бродилово, където продавал газ, сол, пирони и др., но не му харесало и скоро напуснал сам.

Някъде към 1928 г. отишъл кантарджия в Атлиман край с.Урдовиза (сега Китен), където го уредил зет му Анастас, мъж на сестра му Дафина. Дори по-късно, когато го оземлили, нощем, а и рано сутрин, преди да тръгнат за нивата, шиел вкъщи аби и гунели (дебели вълнени рокли) - много хубави ги майсторял, с гайтани, та идели и от други села да си шият. Имал е и съответното свидетелство - виж по-долу. (Помагал му чичо ми Васко, който по-късно, когато бях три-четири годишен, ми уши първото пардесю).

Дядо бил педантичен до дребнавост - подреждал си по определен начин иглите, с които шиел абите, и не позволявал никому да ги пипа или размества. Нито пък търпял ножовете, които винаги били добре наточени (за разлика от нашите вкъщи днес) да не са на мястото си. Бил и много икономичен - събирал и горял зимата марсъците (трудно горящите краища на дървата), които другите изхвърляли. Помагал много на баба в къшната работа – обичал всичко в дома им да е в ред – не търпял безпорядък и гълчал, ако видел нещо разхвърлено. (Такъв беше сетне баща ми, такъв съм и аз, а и синът ми.)

Когато към 1928 г. започнали да оземляват безимотните, на дядо му се паднала хубава земя - едната нива от 15 декара в местността "Еленица" нагоре по Велека - рохка и плодородна и друга една нива - от 7,5 декара надолу по реката в местността "Света Анастасия" (произнасят го света Настася) - досами реката, където баба сяла един орех, който днес е огромен. Имаха и една нива горе на билото на един баир - "Крушата", наречен така, вероятно защото там растяха много диви круши.

Сред царевичата в "Еленица" сеели бостан, скрит от чужди очи, където ставали дини, според татко, големи колкото шиник (дървен или железен съд с цилиндрична форма, предназначен за измерване на зърнени храни - около 8-10 кг.).

Вероятно нелеко е живял през тези години дядо с четири невръстни деца, родили се почти през три години. И дали защото са ги гледали добре с баба, или защото все пак бил медицинско лице, нито едно от тях не умряло, нещо, което се е случвало често в другите семейства, както вероятно сте се убедили от досегашното повествование. Живеели скромно, почти бедно. Баща ми разправяше, че хлябът им бил най-често царевичен, а качамакът (каша от царевично брашно) бил едно от обичайните ястия. Лете - козе сиренце с миризма на сирище, пипер и домати, зиме - фасулец и картопки, а който е хранил прасенце ще има какво да заколи по Коледа да се пооблажи.

Дали му е помагал дядо Стоян от Кости? Едва ли. Както споменах, баба Желка се случила урсуз жена - на давала нищо да занесе на внучетата си. А той явно много е обичал децата - сам лишен от това благо на природата, силно е копнял да ги има.

Веднъж чичо Васко (бил към четиригодишен), както си играел със селските деца на улицата, една волска кола спряла и от нея слязъл възрастен човек, другоселец, към седемдесет и пет годишен, който бавно приближил към него и го запитал: "Чух, че Василь ти викат децата. Ти Васильчо на Никола Касъров ли си?" "Да" - отвърнал чичо. Селянинът се просълзил, вдигнал го и го прегърнал и с треперещ глас му прошепнал: "Ми я съм твой дядо..." Сетне бръкнал в пояса си, извадил един лев и го дал на малкото момче. Това била първата му среща с по-малкото му внуче.

По-късно, когато обработвали една нива в местността Туркица, нагоре по течението на Велека, точно срещу тях, в пясъците от другата страна на реката била една от нивите на дядо Стоян. Там сеели коноп и когато го косили и киснели, често се срещали с дядо Никола, баба Милка и децата им. Това било всичко. Баба Желка ревниво дебнела да не се задълбочат отношенията им, та да не изпусне нещо от "елтънъету" (златните пари), които се говорело, че криел дядо Стоян...

Ето как една лоша жена може да откъсне баща от сина, дядо от внуци, ако и да не са еднокръвни... Лошото е, че той я слушал... (Жените не винаги трябва да се слушат!)

Един ден през 1929 г. волската кола, натоварена с карвазани (отрязани горна част на царевичните стъбла за фураж на добитъка) спряла пред къщата им в Кости, а дядо Стоян продължавал да лежи върху снопите. Като отишли да го видят, бил в несвяст, а главата му подута. Не можел да диша. Когато го свалили и взели да разтоварват снопите, от един от тях изпаднала змия - пепелянка. Била го ухапала по главата.

Дядо Никола, както отбелязах, знаел басня против ухапване от змия, но по това време работел като кантарджия в Атлиман. Докато му известят и докато дойде, баща му починал. Не се знае дали щеше да му помогне, но поне щеше да го свари жив.

Баба Милка отишла на смъртта още щом ѝ съобщили. По едно време баба Желка станала неспокойна и взела да се озърта: "Ше пода в дрешника да зема малко тамян, че свърши" - рекла и тръгнала припряно навънка. Баба Милка, като добра снаха, взела кандиля да ѝ просвети (да освети с кандилото) в тъмното. Сварила баба Желка да бърка в една кутия и да пъха нещо в пазвата на гунеля си. Дръннало като на злато и баба се навела да види. "Махни се, мари!" - викнала баба Желка и я бутнала. Баба Милка се кълбучила назад и докато стане, бабата я нямало. "Като дойде Никола ще му река да те претършува" - рекла ѝ баба Милка с всичкия си акъл. Тогава баба Желка излязла навънка. "Ше пода за тамян" - рекла на хората, а отишла у племенниците си, някои я видели да влиза в дама (обора) и след малко да излиза. Изглежда там е скрила златните пари на дядо Стоян, които той дълго време

сбирал за черни дни или пък тайно е бил донесъл от Паспалово. Това никой не знае, но така или иначе от “елтънъету” на дядо Стоян нямаме нито един. Пустата ѝ баба Желка! Змия да беше взел вместо нея дядо Стоян, барем нямаше да го ухапе...

Дядо Никола не казваше никому басните против змии, защото кажеш ли ги, загубваш силата си и тя преминава в другия. Можеш само да си ги откраднеш... Така сторили по-късно баща ми и чичо ми, но докато баща ми ми даде едната, отказвайки се в моя полза от силата ѝ, чичо ми и до ден днешен не се отказва от своята (макар че едва ли ще се наложи да я приложи) и чака някой да му я открадне (бил я сложил на лесно място). Внуците му обаче май си имат други интереси и едва ли ще тръгнат да търсят скрити басни.

Децата на дядо знаеха за тези басни и чакаха сгоден случай да видят как действат. Веднъж татко, чичо и дядо били на лозето до тепавицата. Седели под големия орех, когато чичо видял една пепелянчица и рекъл на дядо да ѝ побее. “Ще хи побая я най ся!” - рекъл дядо и измъкнал един кол от плета. Туй ще рече, че не е вярвал твърде много в ефикасността на басните, а е предпочел сопата.

Въпреки това чичо ми си спомня, как ги намерил на нивата мъжът на кака Стояна, Вълчо Стаматов, че жена му я ухапала змия. И понеже знаел, че дядо е на далечната нива на “Крушата” и късно ще се върне, носел парченце от гунеля ѝ, далла (дано) помогне баенето. Дядо казал нужните думи, държейки парченцето вълнен плат и после заръчал с него да натъркат ухапаното място. И да не повярваш, но кака Стояна оздравяла!

Веднъж, когато дядо го нямало, чичо Васко се сдобил тайно с баснята, като отворил една дядова халвена кутия, в която държал документи и едно-друго, и я преписал. Вече бил ученик в Бургас, когато през лятната ваканция на 1946 г. си дошъл в село, но не заварил вкъщи майка си и баща си - били на нивата.

По едно време дошла комшийката леля Кали да търси дядо, че мъжът ѝ - овчаря Петко Кичът го била ухапала змия по ногата. “Аз ще дойда!” - казал чичо. И понеже дотогава още ни бил баял, взел и една вендуза, бръснарско ножче и кандило, та ако не помогне баснята, да нацепи с ножчето кожата над ухапаното, да нагрее вендузата на кандилото и да я сложи върху раната, та да изсмуче отровата.

Започнал с баснята. Казал я веднъж, дважд, три пъти. Почти се бил обезкуражил и посегнал към вендузата, когато бай Петко, както лежал и берял душа, се надигнал, погледнал го с прояснен поглед запитал: “Васильчо, ти ли си? Да знаеш, че ми олекна...” И оздравял!

Години по-късно чичо побаял и на едно ухапано от змия куче на комшиите. Никой не вярвал, че баснята ще помогне, но когато изрекъл вълшебните думи, песът който лежал и умирал, внезапно излял, скокнал и търтил да бяга. Оздравял!

За тези, които не вярват особено в мистериозни басни ще обясня, че причината за успеха им се корени може би и в това, че змиите в България са сравнително слабо отровни и човек може да умре само ако е ухапан по главата или гърлото (оток на мозъка и ларинкса, както е станало с прадыдо ни Стоян), ако е стар и изтощен човек или пък е малко дете. Баенето в тези случаи вероятно играе повече роля да повдигне защитните сили на организма, вдъхвайки му вяра, че ще оздравее, а вярата е голяма сила - тя може да съживи човека, а може и да го убие!... Добре, но кучето? Каква вяра може да има едно куче?!...

Чичо споменава и още един случай, разказан му някой си, който пътувал на кон с дядо Никола. По пътя видели една змия. Дядо спрял коня и прошепнал думите. Змията се изправила, после се свила на кълбо и останала така като парализирана. След няколко часа, като се връщали, змията била още там в същата поза. Като я побутнали с пръчка, не мръднала - лежала като умряла. Това другият човек го е разказал на чичо.

Веднъж, като бил в Зоологическата градина в София, решил да пробва и пошепнал баснята пред стъклената клетка на отровните змии. Те изведнъж се разшавали и надигнали глави (дали е било случайно?). Повторил същото при неотровните змии, но те не реагирали.

Мога да повярвам на тези експерименти, само ако поне пет-шест пъти, (без провали) змиите реагират по същия начин. Това е то чист експеримент според науката. Всичко друго е самозаблуда. А някои хора са склонни към това.

Поокопитил се дядо Никола, след като се преместили да живеят в Бродилово, и взел да сбира материал, къща да гради. Кметът, нали му бил зет, му разрешил да събори почти рухналата гръцка къща, в която се били приютили, и да вземе гредите за строежа. (Много хубави греди са, яки и дебели - тези дни ги гледах на село - една от тях дори е дебела някъде към 40 см. "Само сърцевина са - каза с възхищение свако Петко, - здраво дърво като желязо!") Когато се наложило да срежат една от гредите при ремонта на къщата, от бичкията чак искри хвърчали и дървото взело да пуши.) Временно, докато строяли къщата, се преместили да живеят (за по-малко от година) в къщата на дядо Гърчан и леля Ирина, които, както отбелязах, обидени че не ги оземлили, през 1928 г. се преместили да живеят в Звездец. Заели една-две стаички на долния етаж.

Къща се прави не само с мерак, но и с много пари. Дядо бил спестил някой и друг лев през тези десет години, но не стигали, та се наложило да похарчи и по-голямата част от златните монети, които бил взел тогава от дуvara на къщата им в Паспалово. Отишъл в Бургас при един еврейин сараф и обменил златото за левове.

Къща се прави не само с мерак и пари, а и с добри майстори. Дядо докарал баш майстори чак от Малко Търново. Местни майстори тогава нямало – никой на село още не се бил захванал да строи. Втората нова къща в селото била тяхната. През 1932 г. била готова.

Направил я хубава, кипра, на два ката, с балконче по средата, отдолу - с каменен зид, отгоре - с плетеница и тук-там с тухли, които свъртял отнякъде, а отвън я измазал в бяло с гълъбово-сиви рамки около прозорците и вратите.

Такава съм я нарисувал през 1974 г. на картина, която сега виси в трапезарията на къщата ни, макар всяка събота и неделя, когато ходя на вилата, да виждам къщата на живо. (Поразширена и заздравена от зетя им Петко, тя е запазила този си вид си и до днес.)

Отпред до вратата на оградата, в късен юлски следобед са седнали на пейчицата баба Милка и дядо Никола, вече седемдесет-осемдесет годишни. Дядо - с протритата сламена шапка, която не сваляше от главата си, се е облакът на коленете си, протегнал кльощавия си врат да види какво става на поляната отпред, с неизменната си третокачествена цигара между кафявите си пръсти, с която окадяваше душата на баба цял живот. (Тя бе толкова добра, че никога на възропта против този му навик, макар да личеше, че не и бе по сърце).

Подръпва си дядо от цигарката и току изпъшква едно: "Е-е-е-е-е", което може да се схване и като признак на доволство, а от време на време проточва: "Така-а-а...", сякаш всичко му е наред. Това будеше недоумение у нас, внуците му, защото не виждахме от какво може да е чак толкова доволен, когато животът тогава бе толкова труден. Но в онези босоноги дни, когато тичахме до глезени в меката прах на селската улица и пицяхме от радост, докато не ритнем някой подло спотаил се камък, съвсем не ни беше до това да

питаме дядо какво иска да каже с това “така-а-а-а”. Сега си мисля, че по този начин той убеждаваше сам себе си, че всичко онова, което ставаше пред него, е точно така, както той е очаквал и както си го е мислил.

Когато не пушеше, а това се случваше все пак между две цигари, дядо въртеше между жиливите си пръсти излъскана кафява броеница, която меко чаткаше с кехлибарените си зърна, за която всички знаехме, че е цариградска, защото, както е известно, дядо е служил войник в Цариград.

Баба Милка е седнала кротко до него, сложила ръце в скута си и попъшква тихичко: ”Ъх!” от което казваше, че ѝ олеква, а тя имаше за какво да попъшква. Съвсем не ѝ е било леко с дядо през всичките тези години...

Седят си те двамата, а зад тях е къщата - плодът и радостта на живота им. Още по-назад са летните баири на Странджа и бялото следобедно небе, натежало от влага...

Това исках да кажа с картината си, а ето, че сега го описах и с думи...

Та, построил дядо къщата - не приличала на гръцките - нещо много нашенско имало в нея и други сетне я взели за тертип, но никоя не станала хубава като неговата.

И мястото ѝ беше угледно - помня, отпреди имаше голяма наклонена на изток поляна с две сури (вишнево-кафяви) черници по средата, под които жените курдисваха мениците си за коноп, с които трошаха дървесната му част, за да останат само влакната. От тях тъчаха груб конопен плат.

Всъщност от общината на дядо първоначално му били отредили парцел за строеж някъде в северозападния край на селото, но баба Милка не го харесала - било много накрая. “Не щъ я тука - ше ни изядат мечките - най-къдя е горъта” Отишъл дядо при зет си Костадин Диков да го помоли да им даде някой по-хубав парцел, някъде по в центъра. Разгърнал Костадин плана и успял да изчовърка едно парцелче точно в кюшето между две улици на тъгъл, с площадче отпреди.

Площадче то стана доста по-късно, а тогава беше една поляна с две черници по средата. Под сянката на черниците лете в горещините хората от околните къщи връзваха чифтовете си (волове и биволи). Дядо и той връзваше своите. (Днес поляната е превърната на игрище за волейбол. На нея по панагир палят голям огън и по жаравата играят нестинари - тази година за първи път игра и една моя леля - втора братовчедка на баща ми, Златка, за която ще стане дума. Няма ги вече и мениците на жените - днес никой не мени коноп - него пичлегарите-сноби го пушат като “трева” - е, не същия, а индийския му братовчед, но то е все същото.)

И заживели дядо Никола и баба Милка в новата къща.

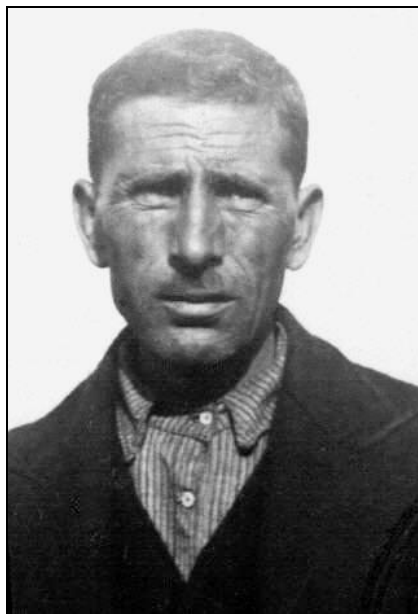
Тъкмо се било закрепило дядовото семейство за земята, та взели да се изхранват от нея, и нещастие сполетяло дядо Никола.

Чичо бил вече ученик, когато отишли един ден с дядо на нивата в Еленица да събират зрелите тикви. Напълнили два-три коша и ги натоварили на колата. Когато минавали дерето, колата се наклонила надолу, единият кош се обърнал и тиквите паднали върху гърбовете на воловете. Те се подплашили и хукнали да бягат. За щастие чичо вървял отстрани на колата, когато се случило това. Дядо се опитал да спре препускащите волове, но паднал под колата и две от колелата преминали през гръдния му кош. А волската кола натоварена с тикви съвсем не е лека.

Като видял какво се случило, чичо се спуснал към баща си, който се гърчел от болка, но какво можел да му помогне? Повдигнал го, дядо само стенел и пъшкар, после се навел, гребнал от дола една шепа водица и намокрил пребледнялото си от болки лице. По това време откъм село се задал на кон дядо ми Христо (бащата на майка ми). Отивал на лозето. Като видял какво е станало, слязъл от коня, метнал връз него пъшкация си бъдещ сват и го закарал в село. Сложили дядо да лежи в горната стая до огнището (днес не съществува, заменено е от съвременна печка).

Тъй като в село освен него нямало друго медицинско лице, повикали от Кости доктор Григорий Дуршенко - опитен лекар - емигрант белогвардеец. Той прегледал щателно дядо, макар и без помощта на рентген, и казал на баба, че положението му е тежко и трябва да го

водят незабавно в Бургас. Дядо трябва да се е чувствал доста зле (не можел да си поеме дъх, вероятно е имал травматичен плеврален излив), защото повикал с ръка чичо и макар да не бил много нежен с децата си, погалил го по главичката и се просълзил. Явно е мислел, че ще умре. Баба заплакала. Дядо трябва да е бил към четиридесет и няколко годишен.

НИКОЛА КАСЪРОВ (1939 г.)

Качили го на волската кола на един роднина и след ден-два пристигнали в Бургас. Настанили се в хан, но ханджията поискал толкова голяма сума, че те нямали толкова пари. Обърнали се тогава към дядовия братовчед Киро Ходулов, който, както споменах, бил производител и търговец на алкохол и той им платил разноските по хана. (Наскоро се запознах с праплеменника на бай Киро – бургаския зъболекар д-р Ходулов.)

В болницата прегледали дядо на рентген и докторът казал, че има счупени няколко ребра, чиито краища стърчали навътре и по една случайност не разкъсали белия дроб.

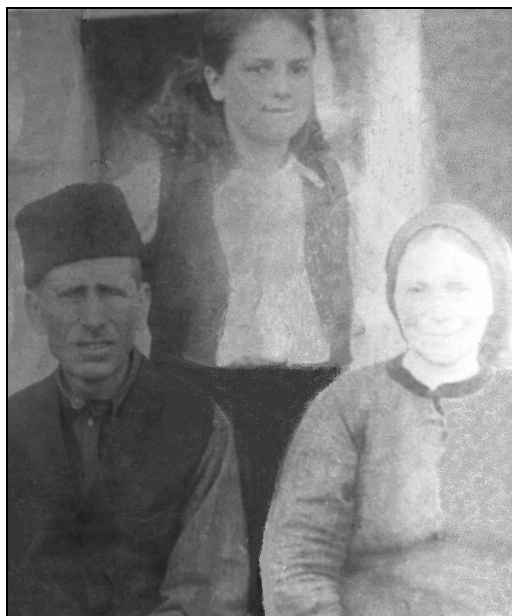
След дълго боледуване дядо се възстановил, но оттогава не можел да върши тежка работа. Чинка си спомня, че като берели царевица на нивата в “света Настася” (нивите им бяха съседни), дядо се накарал да вдигне на колата пълния с царевични кочани кош, а баща ѝ, дядо Иван, едър и як българин, го спирал: “Свато, ми (недей)! Грехота е болен чилик като тебе да вдига тежко!” И сам мятал тежките кошове.

Ето защо, когато момичетата му се изпожениха и доведоха вкъщи здрави и силни зетьове - свако Иван и свако Петко - дядо се осланяше за тежката работа на тях (баща ми вече работеше и живееше в Бургас, а чичо ми - в София.) Поради това няма причина да упрекваме дядо, че на шейсет и кусур години, когато имаше вече кой да го замести, се занимаваше все с “тънки” работи. По жътва например, докато се натовареха снопите, той я сърповете ще понаточи, я ще набие с тесличката в гората да отсече нова жегла за хомота, че онзи, буйният вол, Белчо, който май не бе достатъчно сполучливо скопен, та не си знаеше силата, пак я бе строшил. А в това време зетьовете Петко и Иван щяха да натоварят снопите.

Да се твърди, че дядо бе изцяло положителна личност, би било твърде пресилено. Той си имаше достатъчно кусури (недостатъци), които единствено баба Милка можеше да понася безропотно, защото, както вече отбелязах, тя бе най-кротката и най-добра жена, която можеше да му се падне. Първо, дядо си беше малко opak - ни се води, ни се кара - и все от нещо беше недоволен, все за нещо гълчеше. Особено на стари години.

Както споменах, като млад дядо помагал много вкъщи, но като позастаря и вехтите болки в кокалите се заобаждаха, взе много-много да не се втуря и баба все го гълчеше. Веднъж дори в яда си му рекла: “Ако беше за Дона, щя го сториш!...” (Коя беше Дона, Дона

Харабеткина, вече знаете - онази хубавата мома от Паспалово, за която дядо искал да се жени.) Като чул това, дядо много се ядосал и запелтечил: “Д-д-дона, ба! Хич б-б-баре ми ми хуратува за Дона...” Явно твърде се бил ядосал...

ДЯДО НИКОЛА, БАБА МИЛКА И ДЪЩЕРЯ ИМ РУСКА
(август 1944 г.)

В смесицата от лечебни познания у дядо винаги са си съперничели официалната и народната медицина. Трябва да съм бил шест-седем годишен, когато станах свидетел как дядо се излекува от едно ужасно ужилване от стършели.

Един следобед, по никое време, пред къщата спря колата с воловете, а дядо, вместо да стане и да ги разпрегне, легеше връз наръч сено и пъшкаше. Че бе дядо, познах само по дрехите - кафяви шаячни панталони (той не носеше потури) и бозава антерийка (жилетка) върху позахабена риза от някогашни бели и сини райета, с обути на бос крак гумени цървули без пети.

Лицето в другия край на лежащото и пъшкащо тяло не бе неговото. То приличаше по цвят и размери на днешните баскетболни топки. Твърде бях озадачен и смутен от тази странна метаморфоза и дълго не можех да повярвам, че това бе дядо. Нещата се усложняваха и от това, че дядо не можеше и дума да продума - така бе надебелял езикът и устните му, та никой не можеше да разбере какво всъщност се бе случило, за да му се помогне.

Помня, че комшиите го вдигнаха и пренесоха в малката стаичка в долния кат и го сложиха върху застлания със сура (вишнево-кафява) черга одър и как дядо, след като попъшка в продължение на около половин час, изведнъж с големи усилия се надигна на лакът, и между подутите му устни се дочуха няколко неясни думи: “Ядът, дай ми ядът!”

По-късно научих, че под названието “яд” (отрова), дядо разбира една малка желязна кутийка като тези за вакса за обувки, съдържаща едно също такова по цвят и вид тъмнокафяво или дори черно вещество, което използвал само при специални случаи, чийто състав никой не знаеше, нито пък се знаеше откъде го бе взел дядо, но като си спомня чудодейния му ефект, си мисля, дали не е било легендарното понастоящем мумийо.

Помня, че баба затипа с боси крака по дъските на пода, изрови от чекмеджето ламаринена кутийка и му я подаде. Дядо доста се потруди, докато я отвори с подутите си пръсти, после нетърпеливо бръкна с пръст, гребна с напукания си показалец малко от яда и го мазна върху отеклия си език. Трябва да беше твърде горчиво това нещо, защото, въпреки деформираната си физиономия, той направи красноречиво изражение за нещо неприятно на вкус.

Комшиите, които гледаха смълчани тези му действия, се разотидоха успокоени, защото бяха чували за това чудодейно лекарство, наричано, кой знае защо с тази стара българска дума, означаваща **отрова**.

Колко пъти взе дядо от това лекарство не знае, но още на другия ден той дойде на себе си, отокът поспадна, взе дори да похапва (макар поначало да ядеше малко и винаги прав), а когато на третия ден запали и цигара, стана ясно, че бе прескочил трапа. А че е имало такава опасност, научихме по-сетне, когато разказа какво всъщност се било случило.

Бил на нивата и по обед запалил малък огън в основата на едно сухо дърво, да си припече резнето сланинка. Оказало се, че в дървото имало коруба с гнездо на стършели и когато димът проникнал вътре, находящите се там стършели, заети със задачата да си отгледат поколение, се вдигнали по тревога, за да нападнат дядо. Той смяташе, че са го ухапали най-малко трийсетина стършела, което вероятно бе вярно, защото по ръцете и главата му, единствено незащитени от дрехите части на тялото, можеха да се преброят най-малко двадесетина червени белега от ухапвания. Това съвсем не бе малко, като се има предвид, че съвременната медицина счита, че ухапвания от стършели (не се отбелязва колко) по главата могат да бъдат смъртоносни, особено за възрастни хора, ако не се вземат незабавни медицински мерки. Дядо тогава беше около шейсетгодишен и бе взел може би най-подходящото лекарство за времето, ако е било наистина мумийо, а то върши чудеса и днес.

С този епизод искам да подчертая, че макар и без специално медицинско образование, дядо имаше усет към медицината, нещо, което винаги съм се надявал да съм наследил.

Един от спомените ми за дядо Никола е някъде откъм 1962 година. Беше ги докарал в Бургас заедно с баба Милка чичо Васко с новия си Опел, за да водят дядо на лекар, че не бил добре със стомаха. Заведоха го с татко при най-добрия рентгенолог в града и след като го прегледал, д-р Панайотов казал, че има язва на стомаха и че трябва да спре да пуши и да пие. „Я не пия“ – рекъл дядо. „Ами лозе нямаш ли?“ - попитал докторът. „Имам, как да немам“ – отвърнал дядо. „А вино правиш ли?“ „Правя, как да не правя“ - отвърнал пак дядо. „Ами кой ти го пие виното?“ - помислил, че го хванал натясно докторът. „Ами я си го пия, кой ще го пие“ - учудил се дядо. „Защо тогава казваш, че не пиеш? - хитро попитал доктор Панайотов. На което дядо отвърнал: „Я пиянъе знам да пош да пиеш в хоремагът...“ (в кръчмата).

Когато излезли от рентгена, баща ми и чичо ми му рекли: „Тате, сега вече трябва да оставиш цигарите, винцето... Виж какво казва доктора - язва имаш!“ Дядо троснато отвърнал: „Очите му къорави на доктора, мер, че немам язва!...“

Използваха случая да закарат и баба Милка на лекар. „Изнамериха“ ѝ високо кръвно налягане и ѝ рекоха, че трябва да пази диета - солено, свинско, тлъсто да не яде...

После чичо ги закара на Бургаските минерални бани и на връщане и двамата, отпуснати от топлата баня задрямали, а чичо Васко им казал: „Като ви гледам, ще взема и аз да заспя на кормилото"... „Ми дрямни си, Василе! – рекла баба. - Кя колата ще си върви...“

А дядо добавил: „На, такъво магаре искам я - да не ще ни сяно, ни зоб...“

„Иска само бензин“ - тихичко подхвърлил чичо.

Като се върнали в село, баба Милка още от вратата завикала: „Марийку, сваляйте бутът и дядото да ги нарядем, че като ги изядем, сетне иска да пазя диета...“

А дядо, нали си беше сам на себе си доктор, щом се върнал, продължил да си пуши цигарките и да си пие винцето, а язвата, дето го наболявала от време на време, взела, че с годините изчезнала. Така дядо после живя още четвърт век, без да се оплаче от стомах. Сега си мисля, дали не бе взел пак от онзи негов илач „ядът“, който може и да е бил мумийо, а то, както е известно, е едно от най-ефикасните средства против язвената болест.

Колкото до винцето, дядо не си го изпиваше сам. Двеста литра, че и повече, изпиват ли се? Помагаха му приятелите. Хеле, имаше един, дядо Върбан се казваше, комуто безбелли (изглежда) не му се копаеше дип (твърде) на лозето, но пък умееше така да похвали, че драго да ти стане...

ДАЛИ НЯМА НЯКОЕ ВЪГЛЕНЧЕ ЗА ЦИГАРКАТА? (1962 г.)

ДЯДО НИКОЛА (1962 г.)

Отиде дядо Върбан у тях и още от външната врата вика: “Никола, поди налей една каничка от нва винце, дето искри фъркат!” Дядо, зарадван от похвалата, ще вземе зеленикавата каничка с изобразена глава на ревящ елен от едната страна и едър грозд от другата, ще иде отзад в “темното”, както наричаха килера, и ще скръдне канелката. Ще изпият с дядо Върбан винцето, а той не спира да хвали: “На тва се казва вино! Нва на Каравланът, нищо не е. Като твое вино няма в село!” Дядо не чака да го помолят за втора каничка, ами иде и налее.

Оттам дядо Върбан отива отсреща у Каравлана и още отдалече вика: “Илия, поди налей от нва винце, дето искри фъркат!...”

Като остаряха и вече не можеха да работят земеделска работа, дядо и баба едва смогваха с мизерните си пенсийки от по петдесетина лева стари пари (толкова бяха тогава земеделските пенсии).

“Защо не вземеш поборническа пенсия бре, Никола? - питаха го съселяните. - Нали през въстанието беше куриер, пък сетне и пушка носеше... “Носил съм, голяма работа. За такъв работи тие пенсии не дават...” - отвръщаше дядо в скоропоговорка.

Ето защо не се и опита да вземе пенсия, когато старините и немотията го натиснаха и по едно време дори се наел да пасе селските свине срещу заплащане. Търчал ден-два подире им, но като видял, че и за това няма сили, отказал се.

[Един интересен епизод ми разказа той от тези няколко дни, когато пасал свинете.

Стигнал с тях някъде надолу по Велека към местността Драксан и по пладне легнал досами реката под една сянка да си почине. Тогава се задала група немски туристи с преводача си, които тръгнали пеша от Синеморец нагоре по течението на Велека.

Наобиколили дядо и го запитали риба ли лови. Не, лежаш, отвърнал той. Ами като си лежиш, защо не пуснеш една въдица, може да хванеш някоя риба. Ми кво като фатя? Как какво - ще я продадеш, и ще си купиш две въдици. И сетне какво? После ще хванеш повече риба и ще си купиш мрежа. И какво? С парите от уловената риба ще си купиш лодка. И сетне? Ами ще хванеш много риба и като я продадеш ще си наемеш хора да ловят вместо тебе, а ти по цял ден ще си лежиш под сянката. “Ми я и ся си лежаш!” - отвърнал удивен дядо.

Немците не могли да разберат философията му. Та как ще я разберат - това си е чисто българска философия! Дори има един подобен виц - може и да го знаете...

А ето какво пише по този повод тогавашният британски посланик в София Уйлям Харпъм в годишния си доклад до Форин офис през 1965 г.: “Историята им също е направила от тях (българите - б.а.) пасивна раса. Тяхната пасивност, тяхната ужасна липса на инициативност е наистина една от най-отчайващите черти на характера им.” И продължава вече в друг аспект: “Именно този фатализъм направи възможно лидерите да приемат руска доминация толкова дълго, а народът да приема без оплакване правителство, което не го представлява.”

Британският посланик пропуска обаче нещо, което, като поданик на свободна държава, не бе забелязал: страха. Страхът на хората. А страхът е голямо нещо!]

Дядо не считаше, че като е участвал в подготовката и провеждането на Преображенското въстание е извършил нещо героично. “Какво толкова, помагах на Войводата - исках да отмъстя за тате, че го затвориха, пък и нямаше кой да върши неговата работа...”

До края на живота си дядо щеше да живее в недоимък, ако не бяха синовете му и особено чичо ми, които се разтърсиха, намериха живи участници и свидетели на онези събития (най-натежала обаче думата на големия комита и тогавашен народен представител Димо Янков от Малко Търново), и така, въз основа на писмо № 260/4.V.1961 г. на Съюза на тракийските културно-просветни дружества в София, Окръжният народен съвет в Бургас отпусна на дядо лична пенсия по чл.12, буква “б” от Закона за пенсиите “...понеже е взел участие с оръжие в ръка в освободителните борби на Одринско...” Така дядо бе признат за поборник - най-младия от всички.

ОКРЪЖЕН НАРОДЕН СЪВЕТ – БУРГАС
ОТДЕЛ ПЕНСИИ

РЕШЕНИЕ

Вил старост
Порядок № 33002
Пенс. преписка № 2-4667
Сърбия:
Вил № 16

Протокол № 1546

Днес 3 VI 1961 год. пенсионната комисия при окръжния народен съвет – гр. Бургас, в състав:

Председател: Иван Блатарски и членове: представител на основния профсъюз Христо Морадиш, представител на финансовия отдел

Окръжния съл: СТОЙЧО КОЛАРОВ

Д-р МИХАИЛ КОЛДАМОВ разгледа: молбата на Никола Стоянов Касаров от с.Бродилово, Бургаски окръг, с която моли да му се отпусне лична пенсия за старост по чл.12 от ЗП понеже взел активно участие в освободителните борби на Одринско.

Пенсионната комисия като взе предвид, че съюза на тракийските културно просветни дружества в София с писмо № 260/ 4.V.1961г. дава предложение за отпускане на пенсия по чл.12 буква "б" от ЗП понеже взел участие с оръжие в ръка в освободителните борби на Одринско, удостоверение № 296/ 19.IV.1961 година на Ахтополски градски народен съвет от което е видно, че молителя е над 60 години/ ролен 1887г./ не е бил в услуга на реакцията и фашизма /удостоверение № 797/31.X.1959г./ и получава земеделска пенсия в размер на 180 лева тримесечно, намира, че молбата следва да се уважи.

Зетова и съгласно чл.12 "в" и 54 от ЗП и чл 14 и 20 от ППЗП пенсионната комисия

Р Е Ш Е Н И Е:

1. Отпуска от 5 май 1961 година лична пенсия за старост по чл.12 на Никола Стоянов Касаров от с.Бродилово, Бургаски окръг в размер на 280 лв. / двеста осемдесет/ лева месечно.

II. Прекратява от 5 май 1961 година земедел.пенсия по пенс.преписка

Не беше кой знае колко голяма поборническата му пенсия, но по онова време (1961 г.) 280 лева месечно си бяха бая пари. (В Решението на ОНС за пенсията пише, че дотогава е получавал земеделска пенсия от 180 лева на тримесечие, т.е. по 60 лева на месец. Като махнете една нула, както стана през 1962 г., ще видите колко пари бяха това - 6 лева на месец. Хлябът струваше 20 ст. - значи имаше пари за по един хляб на ден - гладен нямаше да умре. И с бабините 6 лева - едва са вегетирали! Добре че бяха леля Миче и свако Петко!...)

Сега с тези 280 лева месечно от 3 юни 1961 г., нещата ставаха по-различни.

И тъй, отивам аз лятото на село, май че беше през август 1961, гледам дядо - подаврандисал се (понапълнял). Той си беше кльощав и малко ядеше, все прав, на крак, но виждам - загладил косъма. Не знаех, че вече е получил пенсия и още повече се зачудих, когато го видях да пуши не третокачествени цигари, а луксозни с филтър (филтъра късаше). Надига стъкълцето си да си пийне, гледам - ментовка. Следобед кафенце си вари и сам си го изпива - на баба не предлага, че й горчало. Питам следобед баба къде е дядо, а тя казва, отиде до хоремага (така наричаха тогава ресторанта - хоремаг - хотел, ресторант, магазин, от които вярно беше само второто). Отидох да го потърся, че ми трябваше за нещо и го заварих седнал пред чинийка с две-три кебапчета да си хапва и пийва сред приятна компания. Беше изглежда в настроение (а и можеше да си го позволи) защото ме почерпи с един лев. "Гледай го ти дядо! - рекох си тогава - Взел да живее на стари години!" Баба едва ли щеше да усети много от пенсията му. Тя беше скромна и непретенциозна и изобщо не го правеше на въпрос.

Интересна е историята на срещата на дядо с комитата бай Димо Янков, който по онова време бил вече пенсионер и живеел в София.

През 1960 г. чичо Васко поканил родителите си на гости в София. Било по Великден. Дядо и баба пожелали да присъстват на тържеството в катедралния храм "Александър Невски" (най-големият май че на Балканите). Както слушали словата на патриарха, дядо се възрял в един от присъстващите, застанали най-отпред - възрастен мъж със сива почти бяла брадичка и сбутал баба: "Милку, виж тоя чилияк колко мяза на бай Димо Янков." Баба също била виждала стария комита още когато живели в Паспалово и отвърнала: "Ми гъче е той..." Дядо изчакал да свърши църковното тържество, проследил бай Димо, настигнал го в

навалицата и го подръпнал за ръкава. Възрастният мъж се обърнал и го загледал. В един миг го познал, затъркал пръсти във въздуха, сякаш прелиствал листи в паметта си и изведнъж рекъл: “Никола! Ти си Никола Касъров! Баща ти върна ли се жив от Диарбекир?”

След тази среща си гостували взаимно - дядо и баба - у тях, а сетне дядо Димо у чичо Васко. По-късно, когато чичо си купи кола (един чудесен нов Опел “Рекорд”), поканили бай Димо на разходка до язовир “Искър”. Вече на преклонна възраст, той слязъл бавно до брега на язовира, гребнал шепа водица и намокрил лицето си. Сетне скършил зелено клонче от едно дърво, пхнал го в горното джобче на сакото си и като запял: “Ясен месец веч изгрява...”

И се просълзил: “Ех, Васко, сякаш пак се родих, припомних си гората и родната Странджа...”

Чичо тези дни също се просълзи, когато ми разказваше тази случка.

После, когато вече много остарял и лежал немошен в дома си, той често се обаждал по телефона на чичо и чинка и молел: “Кера да дойде и да ми попее...” Чинка, както стана дума, бе голяма певица с прекрасен кадифен глас, вземала слушалката на телефона и му пеела...

Дядо Димо починал през един ден на 1965 г. Роден по време на Руско-турската война, станал комита на 25 години, той умира на 87 години. Почтен и героичен живот...

Още по-невероятна е моята среща с внучката на дядо Димо Янков - инженер Денка Янкова, която потърсих служебно по телефона да измери шума в една шивашка фабрика. (Тя е специалист-акустик - измерва с един много прецизен уред шума и вибрациите). Не бях се срещал с нея, макар да бях чувал, че е номер едно сред малцината специалисти в тази област в Бургас.

Ще се срещнем в понеделник, рекох ѝ, защото утре съм на “Петрова нива” за тържествата по случай стогодишнината от Преображенското въстание – трима от дедите ми са били поборници и ще ида да уважава паметта им. Тяхната, а и на всички поборници... Ами че и мойт дядо е бил поборник и комита, рече ми тя със своя мощен като йерихонска тръба глас. Кой е той, попитах и чух името Димо Янков. Замълчах стъписан, защото това име се произнасяше в рода ни с голяма почит и уважение. Моите деди не са били комити от тази величина, отвърнах ѝ, а са били куриери на Кондолов, но са се познавали с дядо Димо.

Срещнахме се с инж. Янкова после - едра, светлоока славянка с весел нрав, приказлива и приятна жена и дори в края на седмицата ни гостува за два дни в Бродилово на вилата. Запознах я и с чичо и чинка, с лелите и те всички с голяма почит се отнесоха към нея - нали беше внучка на прочутия бай Димо! Събрахме се на обяд и като отворихме едни приказки, едни спомени... (Днес Денка е член на моя работен колектив по трудова медицина).

“...Дядо беше много отдаден на делото - каза Дени (както обичаме да я наричаме). Когато се оженил за баба ми Денка, дали им зестра 400 жълтици - това е било много пара. Вместо да купи обаче ниви и имоти, дал ги всичките за въстанието. И сега нямаме в Малко Търново дори една градинка... Много принципен човек беше. Когато след провала на въстанието бягали към България, четите се разделили на по-малки групи и придружавали бежанците, за да ги бранят от турците. Дядо бил с една от тях. Промъквали се тихо и безшумно към границата. По едно време едно дете се разревало, а били близо до някакво турско село. “Кое дете плаче там! Сега ще дойда и ще му отреже главата!” Ами това е твоето дете бе, Димо, рекли му. Бай Димо замълчал за миг смутен, но бързо отвърнал: “Ако и да е моето дете!...”

Един ден запитях дядо Никола: “Дядо, сигурно си чул, че руснаците пуснаха спътник в небето. Може и космонавти да пуснат по-нататък. Аз искам космонавт да стана” (Тогава наистина имах такава мечта, но кой ли през тези първи години от овладяването на Космоса не мечтаеше за това?) Дядо ме погледна критично, дръпна дълбоко от цигарата си (пак беше минал на “Ударник” III качество) и рече троснато: “Тява са паратики. Тва ни оре, ни сяс!” (Това са празни работи. Това нито оре, нито сее). Ти глей доктор да станеш!”

Тази му идея никак не ми се понрави тогава и трябва да подчертая, че съвсем не поради неговата препоръка станах по-късно лекар, но той вероятно остана с впечатлението, че сам ме е насочил към професията.

Когато две години по-късно му казах, че съм приет да следвам медицина, той явно се зарадва (макар външно много да не го показва), защото отиде в стаичката си и измъкна кой знае от къде един стар, прастар медицински учебник, без корици и без заглавие, с липсващи тук-там страници и ми го връчи не без известна тържественост, но без да каже нищо. Книгата е написана на чаровен български език вероятно от края на деветнадесети век и трябва да призная, че по-късно, колчем понякога я отворех, намирах твърде интересни неща, написани там... Преди години дори я подвързах и изкарах едно ксерокопие, та да не се хаби оригиналът от употреба (то кой ли ще я чете, освен мене, а и аз не съм се сетил за нея от години. Дано някой от внуците, ако ги имам...)

През следващите години, при някое от посещенията ми през ваканциите на село, дядо често ме разпитваше по някои медицински въпроси, по които, за моя голяма изненада, бе твърде сведущ. Чувствах, че му е драго, че ще ставам лекар, тъй като баща ми, макар да е бил фелдшер в казармата бе станал търговец. Чичо ми също бе търговец, но с висше образование - завършил бе външна търговия. (Той бе първият човек в нашия род по бащина ми линия с висше образование, а аз съм вторият. По майчина линия съм първият.)

С годините виждах как дядо старее (баба сякаш не толкова забележимо), приближаваше деветдесетте, едва виждаше, но с ума си бе на място. Не помня да бе боледувал през последните години. Като студент, а после и като лекар, често го преглеждах - кръвното му налягане и сърцето му бяха наред, само дето дробовете му бяха задръстени от цигарите. Пийваше си пак от едно стъкълце в стаичката си, но този път не бе ментовка, а едно шише с уиски "Бял кон" (White horse), което чичо Васко му бе донесъл от чужбина. И цигарите с филтър май пак той му ги носеше.)

"Ела да те почерпя една шотландска ракия - рече ми тогава дядо и ми сипа малко уиски в една мътна чашка. - Абе, тява шотландци много харна ракия правят! Я мислех, че съде ние варим хубава ракия..." Дядо пиеше уискито със салата от домати. (И чичо Васко веднъж ме почерпи в София уиски с туршия от кисели домати - когато е хубаво уискито, върви с всякакво мезе).

През 1969 г., по случай 65 годишнината от обявяването на Преображенското въстание, Президиумът на Народното събрание на НР България с указ № 261 награди дядо като участник във въстанието с орден "За гражданска доблест и заслуги". Дядо му се радваше повече, отколкото на пенсията...

Дядо до края на живота си беше все така кльощав, но здрав, със загорял от слънцето и вятъра жилав врат, с малки пъпковидни израстъчета на върха на ушите, каквито всички ние, неговите наследници, имаме - кой на лявото, кой на дясното ухо, а някои - и на двете. Проверете и вие! Имате ли? Това ви е от дядо Никола.

Не само това сме наследили от него, а и бързия говор. И като него сме избухливи. Не търпим неправдата и несправедливостта. Всички палим от половин оборот. Синът ми - от четвърт! Дано поне от това се отървем през годините...

Още не отспали си след новогодишната нощ на 1977 г., от Бродилово ни се обадиха, че дядо Никола бил болен. Дядо напоследък недочуваше и недовиждаше, но иначе си беше все така жилав и държелив. Бе вече на деветдесет години. От двайсетина дни сърцето му не било добре. Фелдшерът му дал някакво лекарство, но не му минавало. Искал аз да отида.

Тръгнахме почти веднага. Дядо бе зле. Имаше тахикардия (ускорена сърдечна дейност) над 120 удара в минута, най-вероятно от предсърдно мъждене (предсърдията не функционират правилно а само трептят) вследствие на атеросклеротични изменения в сърдечния мускул и засягане на проводната му система. Лошото беше, че това бе продължило над двайсет дни и сърцето бе декомпенсирало (защо ли не ни се обадиха по-рано?) Успяхме с Ваня да свалим честотата на сърдечната дейност в границите на нормата, но състоянието на дядо не се подобри. Лежеше в полусънно състояние и не говореше.

Седях до него и гледах с мъка как си отива. Бе заобиколен от децата си (чичо Васко бе дошъл от София), от внуците. (Дали и аз ще имам щастието да си отида един ден така?)

По едно време отвори очи и ме загледа. Позна ме, усмихна се едва-едва и промълви името ми. Пресегна се с трепереща ръка, хвана китката ми с немошните си кокалестите пръсти и дълго ме стиска, докато силите постепенно го напускаха.

Какво ли искаше да ми предаде с този контакт? Дали не искаше да продължи да живее чрез мен? Ако е искал това, сторил го е!

Дядо е в мен и аз го знам. Чувствам го непрестанно, всекидневно - когато говоря припряно като него, когато избухвам за незначителни неща, когато възроптавам срещу несправедливото...

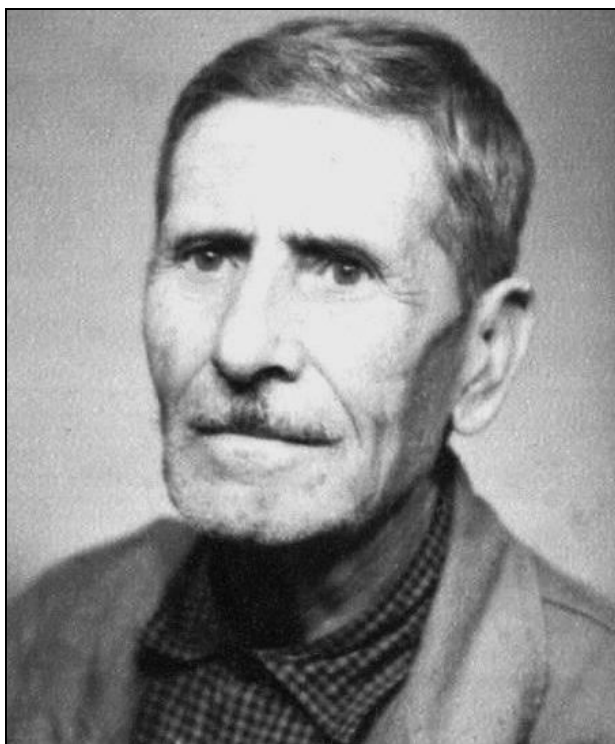
“Колко ще живее?” - попита ме тихо чичо Васко. “Трудно е да се каже - отвърнах. - Може седмица, а може и месец - всичко зависи от организма...”

Няколко дни по-късно, в мразовития ден на пети януари 1977 г. дядо почина. Опя го старият му приятел поп Стоян. Не плаках много - бях го оплакал предварително. Главният счетоводител на селската кооперация Иван Кошничаров завърши надгробното си слово, просто, но прочувствено, с думите: “Отиде си последният комита и поборник по нашите земи. Други след него няма. Той живя бурно и неспокойно. Поклон пред паметта му!”

Днес аз знам, че дядо всъщност е още жив. Той живее в нас и чрез нас, в спомените на внуци и правнуци, които доживя да види. Виждам го в стройната фигура на сина ми, виждам го в племенниците си! Уверен съм, че ще живее и в идните поколения, защото човек живее и след смъртта с делата си.

А той, дядо Никола, не бе направил малко!

Бог да го прости!

НИКОЛА СТОЯНОВ КАСЪРОВ (1887-1977)

ДОКУМЕНТАЛНИ СВЕДЕНИЯ ЗА ЖИВОТА НА СТРАНДЖАНЦИ
ПРЕЗ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА МИНАЛИЯ ВЕК.
ВЪЛНУВАЩАТА ИСТОРИЯ НА ДВА СТРАНДЖАНСКИ РОДА,
УЧАСТНИЦИ В ПРЕОБРАЖЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ И БЕЖАНСКАТА
ЕПОПЕЯ СЛЕД РАЗГРОМА МУ. ПРОГОНВАНЕТО ИМ
ОТ МЛАДОТУРЦИТЕ ОТ РОДНИТЕ ЗЕМИ ПРЕЗ 1913 г.

